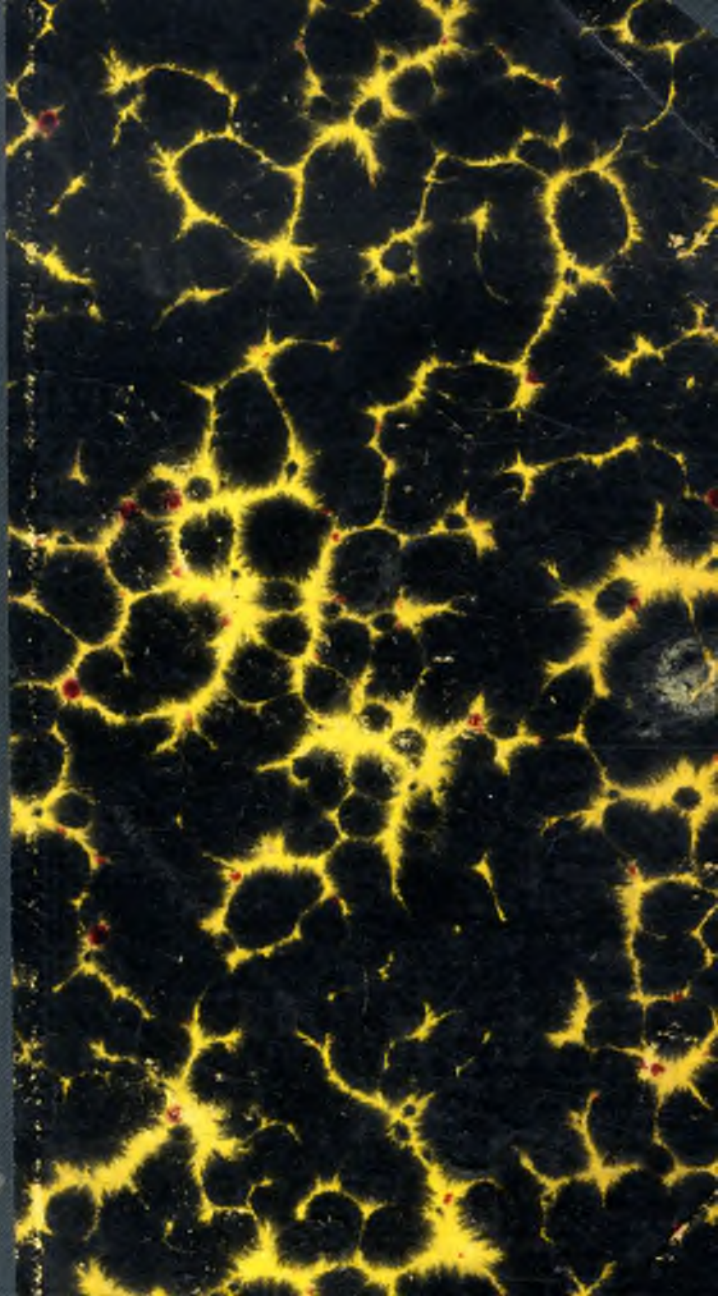

ор п 34141/3 838
Копія. 4619

Писаня Івана франка. III.

Генріх Гайне.

ФЛЮРЕНТІЙСЬКІ НОЧІ.

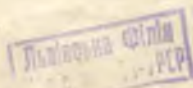
Переклад

ІВАНА ФРАНКА.

У ЛЬВОВІ, 1909.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ,
заресстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 34489

Львівська Філія
Інституту РСР
647 ф

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Ведмарецького.

6061

И
7-340
ф

Переднє слово.

Отсей переклад Фльорентійських ночий був поміщений в річнику IX. т. XXXIV, Літературно-наукового Вістника 1906 р., на спомин столітніх роковин уродин Генріха Гайне. Подаючи тут мій переклад незмінним передруком уважаю зайвим подавати хоч би головні дати з життя великого поета, і обмежаю ся на подане коротенької його автобіографії, написаної по французьки в формі листу до французького критика Філярета Шаля (Chasles) в лютім 1835 р. і друкованої тодіж у *Revue de Paris*, та передрукованої Ернстом Ельстером у семім томі збірного критичного видання творів Генріха Гайне. Додам тут ще лише, що проживаючи в Парижі і тяжко занедавши на нервову хворобу в р. 1846 Гайне по десятилітніх терпінях у своїм ославленім „матерацовім гробі“ (*Matratzengruft in Paris*) умер 1856 р.

(*Heinrich Heines sämtliche Werke, mit Einleitungen, erläuternden Anmerkungen und Verzeichnissen sämtlicher Lesarten von Dr. Ernst Elster. Siebenter Band. Leipzig, Bibliographisches Institut S. 297–300*)

Автобіографія.

Париж, 11 січня, 1835 р.

Я одержав Ваш лист, який Ви вдовоїли написати мені, і поспішаю ся дати Вам відомости, яких Ви просите.

Я родив ся в р. 1800¹⁾ у Дісельдорфі, місті над Реном, занятім від р. 1806 до 1814 Французами, так що в моїй молодости я, так сказати, дихав французьким повітрєм. Перші науки одержав я в монастирі Франціскан у Дісельдорфі. Пізнійше перейшов я до гімназії у сьому місті, яка тоді називала ся ліцеєм. Я пройшов усі класи, де навчано так званих humaniora, і відзначив ся в найвисшій класі, де ректор Шальмаєр учив філософії, проф. Крамер класичних поетів, проф. Бревер математики, а пан-отець Дольнуа риторики і французької поетики. Сі люди живуть і доси з винятком першого, католицького ксьондза, який особливо онікував ся мною, здасть ся задля брата моєї матери, надворного радника Йосифа фон Гельдерна, що був його приятелем з університету, і думаю, також задля мого діда, дра Готтналька фон Гельдерна, славного лікаря, що вратував його життя.

¹⁾ Гайне любив ~~подавати~~ дату свого вродження фальшиво, кладучи її на сам новий рік р. 1800, і з сего приводу иноді називав себе першим чоловіком XIX віку; на правду він родив ся 13 грудня 1798 р.

Мій батько був досить багатим кунцем; він уже покійник. Моя мати, з високого роду, жне ще усунувши ся від високого світа. У мене є сестра, пані Шарльота фон Ембден, і два брати, з яких один, Густав фон Гельдерн (він прийняв прозвище моєї матери), живе як офіцер драгонів у службі австрійського цісаря, а другий, др Максиміліян Гайне, служить як лікар при російській армії, з якою він переходив Балкан¹⁾.

Мої студії переривані романічними капризами, пробами веденя власних інтересів, закоханнями і иншими хворобами, тягли ся від р. 1819 в Бонні, Геттінгені і Берліні, де я жив у дружніх відносинах з людьми найвизначнійшими і найученійшими, і де зазнав різнородного лиха, між иншим зранення шаблею в удо якимось Шіллером із Гданська, якого ім'я я не забуду ніколи, бо се був одинокий чоловік, який зранив мене сим найчутливійшим способом.²⁾ В тих названих мною університетах учив ся я сім літ, і тільки в Геттінгені, до якого я вернув із Берліна, одержав я степеня дра прав після приватного екзамену і публичної оборони якоїсь ученої тези, в якій славний Гуго, тодішній декан юридичного факультету, не пропустив мені ані одної схолястичної формальности. Хоча сей остатній факт видаєть ся досить дрібним, то все таки прошу Вас зазначити його, бо в одній книжці, яку видано проти мене, хтось допустив ся твердження, що я тільки купив собі академічний дінльом. З усіх брехень, які опубліковано про моє жите, сю одну тільки я бажаю

¹⁾ Гайнева мати умерла 1859 р., три роки по його смерті; його сестра Шарльота жила ще 1889 р. в Гамбурзі; його брат Густав прийняв пізнійше назад прозвище Гайне, оснував щоденник „Wiener Fremdenblatt“, на яким добробив ся значного маєтку, і був іменований членом палати панів; третій брат Максиміліян умер у 70-их рр. минулого віку лікарем у Петербурзі. (Увага дра Е. Ельстера).

²⁾ Докладнійше про сей маловажний зрештою побдинок з якимось Шаллером, не Шіллером, як каже Гайне, оповідає його перший біограф Штротцман у першім томі його біографії ст. 191.

спростувати. Бачите, се моя вчена гордість. Нехай говорять про мене, що я байстрюк, син ката, розбійник, безбожник, кепський поет — смію ся з усього того, але се рве моє серце, коли хтось хоче заперечити мені докторський титул. Між нами кажучи, хоч доктор прав, я все таки з усеї юриспруденції знаю як раз менше ніж з усіх інших наук.

Від шіснацятого року жити я почав писати вірші. Мої перші поезії були публіковані в Берліні 1821 р. Два роки пізнійше появили ся нові поезії з двома трагедіями: одну з них відіграно і висвистано у Брупсвіку, столиці князівства сего імені. В р. 1825 появил ся перший том моїх *Reisebilder*; три дальші томи були по кількох літах опубліковані накладом Гофмана і Кампе, моїх дотеперішніх видавців.

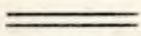
Протягом років 1826—1831 я пробував по черзі в Лінебурзі, в Гамбурзі і в Монахові, де я з приятелем Лінднером видавав *Politische Annalen*. В тім часі я відбув декілька подорожній у чужі краї. В остатніх дванацятьох роках я що року проводжу осінні місяці над берегом моря, звичайно на однім із малих островів Північного моря. Люблю море, як коханку, і оспівав його красу та його капризи. Ті поезії містять ся в німецькім виданю моїх *Reisebilder*, та з французького видання я виключив їх, так само як виключив полемічні уступи, що зачінали родовиту шляхту, тевтопоманів і католицьку пропаганду. Що до шляхти, то я ще сказав про неї дещо в передмові до Листів Кальдорфа, написаних не мною самим, як се думає німецька публіка. Що до тевтопоманів, чи так званих древніх Алеманів, яких патріотизм полягає тільки в сліпій ненависти до Франції, то я переслідував їх завзято у всіх своїх книжках. Ся моя ворожнеча зародила ся ще в буршешшафті, в яким я також брав уділ. Рівночасно поборював я католицьку пропаганду німецьких єзуїтів, не лише бичуючи клеветників, що перші напали на мене, але також схилиючи ся до протестантів. Ся прихильність, що правда, иноді заводила мене за-

надто далеко, бо протестантизм був для мене не тільки ліберальною релігією, але також точкою виходу до німецької революції. Я пристав до лютерського віроісповідання не лише актом хрещення, але також ведений бойовничим ентузіазмом, що велів мені брати участь у боротьбах сеї войовничої церкви. В усякім разі борюючи суспільних інтересів протестантизму я ніколи не скривав своїх пантеїстичних симпатій. Се стягло на мене закид атеїзму. Лихо поінформовані мої соотчичі або люди злої волі від давна розсівали вісти, буцім то я затягнув ся в ряди сенсімонівських козаків; інші посуджували мене за юдаїзм. Жаль мені, що я не все маю можливість відплачувати ся за такі прислуги. Я не курив ніколи, так само не люблю пива, і аж до мойого побуту у Франції я ніколи не їв квасної капуста.

В літературі я прсбував усього: писав поемн ліричні, епічні і драматичні, писав про штуку, про філософію, про теологію, про політику.. Боже мені прости! Остатніх дванацять літ про мене раз у раз пишуть у Німеччині, одні хвалять, другі лають, а все з пристрасстю і без перестанку. Дехто мене любить, дехто брідить ся мною, дехто обожає, дехто обкидує болотом Від мая 1831 р. живу у Франції. Отже вже майже чотири роки я не чув німецького соловія.

Досить на тім. Мені сумно. Коли попросите ще деяких відомостей, я уділю їх дуже радо. Я завше радійший, коли Ви попросите їх у мене самого. Згадуйте про мене добрим словом, згадуйте добрим словом про Ваного ближнього, як пишеть ся в євангелії, і прийміть запевнене поважання і щирої пошани з якою остаюсь Вам

Генріх Гайне.

I.

В передпокою застав Максиміліян лікаря, що власне натягав чорні рукавички.

— Кваплю ся дуже, — мовив сей до нього живо. — Сінбора Марія не спала весь день і тільки перед хвилиною задрімала крихтку. Не потребую остерігати вас, щоб ви не збудили її яким шелестом; а коли збудить ся, то борони Боже, щоб говорила. Мусить лежати спокійно, без найменшого руху, не сміє говорити, і тільки духовий рух корисний для неї. Прощу, оповідати їй знов усякі дурацькі історії, щоб слухала спокійно.

— Не турбуйте ся, докторе, — відповів Максиміліян із жалісним усміхом. — Я вже зовсім виробив ся на пустомелю і не дам їй прийти до слова. Вже я їй набалакаю стільки фантастичних нісенітниць, скільки лише схочете. Але чи довго-ж вона ще може жити?

— Спішу ся дуже, — відповів лікар і шмигнув геть.

Чорна Дебора, чуйна як звичайно, пізнала вже по ході прихожого і тихенько відчинила йому двері. Він кивнув рукою і вона так само тихесенько віддалила ся із кімнати. В кімнаті, освіченій лиш одною лямпою, стояла півсутінь. Десять-колись кидала лямпа на пів боязливі, на пів цікаві блиски на лице хорої жінчини, що вся вбрана в білий мусліп лежала

простягши ся на софі оббитій зеленим повком і спала спокійно.

Мовчки, схрестивши руки стояв Максиміліян якийсь час перед сопною і вдивляв ся в те гарне тіло, якого контури більше виявляла, ніж закривала легенька одежа, і за кожним разом, коли лампа кидала світляну смугу на бліде лице, тремтіло його серце.

— Боже мій! — мовив стиха сам до себе. Що се таке? Що за спомини будять ся в мені? Так, тепер знаю! Ся біла картина на зеленом тлі — так, тепер...

В тій хвилі прокинула ся хора, і немов визиращи з глибини сну звернули ся лагідні, темно-сині очи на приятеля з якимось запитанєм, з якимось проханєм...

— Про що думали ви в сій хвилі, Максиміліяне? — промовила тим страшним, м'яким тоном, який являєть ся у людей хорих на легкі і в яким здаєть ся нам, що чуємо рівночасно лепетанє дитини, цвіріньканє пташини і харчанє чоловіка близького смерті. — Про що думали ви в сій хвилі, Максиміліяне? — повторила ще раз і живо підняла ся в гору, аж довгі кучері мов розбуркані золоті гадюки розсинали ся по її плечах.

— Господи! — скрикнув Максиміліян, лагідно укладаючи її знов на софу, — лежіть же спокійно, не говоріть нічого. Я скажу вам усе, все, що думаю, що почуваю, ба навіть чого й сам не знаю!

— Бо й справді, — говорив далі, — я й сам не знаю докладно, що я думав і почував власне тепер. Картини з дитячих літ промигнули в моїй тямці. Я думав про замок моєї матери, про запустілий сад біля нього, про гарну мармурову статую, що лежала в зеленій траві. Я сказав „замок моєї матери“, але про-

шу вас, будь ласка, не уявляйте собі при тім нічого пишного та величного! Я вже привик так називати його; мій батько все виговорював той „замок“ з якимось особливим натиском і веміхав ся при тім так чудно. Значіне того усміху я зрозумів аж геть пізнійше, коли дванацятилітнім хлопчиною я разом із мамою відбув подорож до того замку. Се була моя перша подорож. Ми їхали цілий день густим, високим лісом, якого темна прохолода незабутна мені й доси, і аж під вечір ми зупинили ся перед довгою рогачкою, що відділяла нас від великої левади. Ми мусіли ждати майже пів години, поки з поблизької ліпянки виїшов хлопчисько, відсунув рогачку і впустив нас. Й сказав „хлопчисько“, бо стара Марта все ще свого сороколітнього сестріця називала хлопчиськом; сей, щоб достойно привитати ласкаве панство, надів стару ліберію свого покійного вуйка, а що мусів їй вперед витріпати трохи від пороху, тому й заставив нас чекати так довго. Як би був мав більше часу, був би надягнув ще й панчохи; а так його довгі, голі, червоні лютки не дуже й відбивали ся від яркого скарлатового кубрака. Чи мав під ним штани, не знаю вже. Наш слуга Іван, що також не раз чував назву „замок“, аж очі впрячів з великого дива, коли „хлопчисько“ завів нас до невеличкого, на пів розваленого будинка, в яким жив небіщик пан. Та він аж остовнів, коли мати веліла йому повнести туди панну постіль. І як могло йому прийти на думку, що в „замку“ нема ніякої постелі! Оттим то він або зовсім не слухав наказу моєї мамі, щоб забрав для нас постіль, або вважав його зайвиною і пустив помимо вуха.

Невеличкий, одноповерховий domeк, що в своїх найкращих часах мав ледво пять кімнат

придатних до замешкання, являв тепер жалібний образ зникомости. Поломані меблі, пошарпані тапети, ані одна шибка не лишена в цілові, тут і там вилупаний поміст, усюди препогані сліди найзухвальшого солдатського постою.

— Квартиранти завсідн у нас бавили ся весело, — сказав „хлопчисько“ з глуповатим усміхом. А мати моргнула мені, щоб ми лишили їх самих, і поки „хлопчисько“ порав ся з Іваном, пішов я оглядати сад. І сей також виявляв пренецчасний вид руїнації. Великі дерева були по часті покалічені, по часті обломані з гилля, а насмішливий бурян пняв ся на повалені пні. Тут і там біля вибуялих корчів тису можна було пізнати колишні доріжки. Тут і там стояли ще статуї, у яких переважно не було голов, а що найменше посів. Пригадую собі Діяну, якої долішня половина прекумедно була обросла темним плющем, а також пригадую богиню Фортуну, у якої з рога щедроти вицвітала смердюча хонта. Лиш одна статуя Бог зна яким робом уйшла була від злоби людий і часу; правда, її стручено в високу траву, але тут вона лежала непокалічена, мармурова богиня з чисто-гарними рисами лиця і з упруго-роздільними благородними грудьми, що виблискувала мов грецька обява з високої трави. Я майже злякав ся побачивши її, сей образ наповнював мене дивним душним жахом; якась таємна песмілість не давала мені зупиняти ся довго при його любім виді.

Коли я знов прийшов до мамі, стояла вона при вікні затоплена в думках, підперши голову на праву руку, а по її щоках непастанно збігали сльози. Я ще ніколи не бачив, щоб вона так плакала. Вона обняла мене поривчасто, ніжно і просила в мене вибаченя,

що через Іванове недбальство не мати-му порядної постелі.

— Стара Марта, — мовила мама, — тяжко нездужає і не може тобі, любий синуку, відступити свого ліжка. Але Іван розложить тобі подушки з повоза так, що будеш міг спати на них, ще й дасть тобі свій плащ укрити ся. Я сама спати-му ось тут на соломі, се спальня мого покійного батька; колись тут бувало далеко краще. Лиши мене саму! — І сльози полились іще дужче з її очей.

Чи се була непривична постіль, чи збен-тежене серце, досить, що я не міг заснути. Місячне світло так різко продирало ся крізь повпобивані шибн і здавало ся, що воно вабить мене на ясну місячну ніч. Я обертав ся на право і на ліво на своїм ліжку, прижмурював очи і знов нетерпляче відчиняв їх, — а все з моїх думок не сходила гарна мармурова статуя, яку я бачив простягнену в траві. Я не міг вняснити собі своєї неспілости, що обхопила мене при її виді; я сердив ся на те дитяче почутє і сказав по тихо сам до себе: „Завтра, завтра поцілую тебе в те гарне мармурове личко, поцілую тебе в ті гарні кінчики уст, де губи зростають ся в такі малесенькі ямочки“. Нетерпеливість, якої я ще не знав ніколи, проходила при тім дрожю по всіх моїх сугавах, я не міг довше оперти ся дивовижному напорови, зіскочив сміливо з постелі і мовив:

— А що, поцілую тебе ще сьогодні, ти любе созданє!

Тихенько, щоб не чула мама, викрав ся я з дому; се було тим легше зробити, що на порталі була ще й справді здорова дошка з гербом, але в порталі не було дверей. Скванно продирав ся я крізь хані запустілого саду. І

тут не щебернув ані один звук, усе спочивало німо і поважно в тихім місячнім сяєві. Тіни дерев лежали мов прибиті на землі. В зеленій траві лежала вродлива богиня так само без руху, але здавалося, що не камяна смерть, а тільки тихий сон оповив її любі сугави, і коли я наблизився до неї, я майже боявся, що найменшим шелестом можу збудити її зі сну. Я запер у собі дух, коли похилився над нею, щоб придивитися рисам її прегарного лица; якась смертельна тривога відникхала мене від неї, але хлюпяча заласність притягала мене знов до неї; моє серце билося, немов я отсе збираюся виконати вбивство, і паренті я поцілував богиню з таким запалом і такою ніжністю, з такою рознукою, як ніколи потім не цілував у своїм житті. І ніколи я не міг забути того жаховито-солодкого почуття, що розлилося в моїй душі, коли благословенний холод тих мармурових губ доторкнувся до моїх уст... І бачите, Маріє, саме коли я стояв перед вами і бачив вас, як лежите в отій білій мусліновій сукні на зеленій софі, пригадав мені ваш вид ту білу, мармурову статую в зеленій траві. Коли-б ви були спали довше, то мої губи не могли-б були опертися на неї...

— Максе! Максе! — скрикнула жінчина з глибини душі. — Страшно! Чи ж не знаєте, що один поцілуй ваших уст — — —

— О, мовчіть лишень! Я знаю, що се було-би для вас щось страшне! Лиш не дивіться на мене так благально. Я не толкую собі навпаки вашого чуття, хоч його найглибші причини укриті для мене. Я ніколи не смів притулити своїх уст до ваших губ...

Але Марія не дала йому договорити, вхопила його руку і покриваючи її нагрітими поцілуями промовила далі з усміхом:

— Прошу, прошу, оповідайте мені ще про свої любовні пригоди! Як довго любили ви мармурову красуню, що її цілували в замковім саду своєї мами?

— Другого дня ми відіхали, — відповів Максиміліян, — і тої мармурової красуні я вже не бачив ніколи більше. Але майже чотири роки бентежила вона моє серце. Дивна пристрасть до мармурових статуй розвила ся від тоді в моїй душі, і ще пинішнього ранка почув я її пориваючу силу. Я виїшов із Лявренціяни, бібліотеки Медіців, і сам не знаю як заїшов до каплиці, де тої найпинішній рід Італії збудував собі усинальницю з дорогого каменя і спить у ній спокійно. Цілу годину провів я там задививши ся на мармуровий образ жєнщини, якої могутня будова тіла свідчить про смілу міць Мікель Анджеля, хоча вся постать при тім облита якимись етеричними солодонами, яких у того майстра звичайно ніхто її не шукає. В тім мarmурі зєкляє ціле сонне царство з усіма його тихими роскошами, ніжний супокій царює в тих гарних суєтавах, а в їх жилах пливе, здаєть ся, найлагідніше місячне світло... Се „Ніч“ Мікель Анджеля Буонаротті. О, як рад би я спати вічним сном у обіймах тої ночи!

— Мальовані жіночі образи, — мовив далі Максиміліян по короткій павзі — все цікавили мене не так сильно, як статуї. Раз тільки я був закохав ся в малюнок. Се була чудово гарна Мадонна, яку я пізнав у одній церкві в Кольонії над Реном. Я тоді взяв ся був дуже сильно ходити до церкви, а моя душа тонула в містиці католицизму. Я тоді рад був, як який єспанський рицарь, день у день бити ся на житє і смерть за непорочне зачатє Марії, цариці ангелів, найкрасної пані небес і землі! Я цікавив ся тоді цілою святою роди-

ною, і особливо з великою приязню скидав капелюх, коли на якій іконі мені пострічався святий Йосиф. Та сей стан трівав не довго, і майже без ніякої церемонії покинув я Матір Божу, коли в якійсь галерії старинностей я познайомився з одною грецькою Німфою, що довгий час продержала мене в неволі в своїх мармурових обіймах.

— І ви все любили з каменя висічених або мальованих жєнщин? — захихотала Марія.

— Ні, я любив і мертвих жєнщин, — відповів Максиміліян, якого лице затемнив знов дуже поважний вираз. Він і не завважав, як Марія при тих словах затремтіла перелякана, і спокійно говорив далі:

— Еге, се дуже дивно, що я раз закохався в дівчину, яка вже сім літ перед тим була вмерла. Коли я пізнав малу Вірочку, вона подобалася мені надзвичайно дуже. Три дні я займався сею молодою осібкою і почував найбільшу приємність при всім, що вона чинила або говорила, при всіх виявах її принадної та чудернацької вдачі, та моє серце при тім не почувало надто ніжних зворушень. І пару місяців потім я не був занадто сильно збентежений, коли одержав відомість, що вона наслідком первової горячки нагло вмерла. Я забув її зовсім основно, і я певнісінький, що довгі роки я ані одного разу не подумав про неї. Від того часу минуло цілих сім літ, і я пробував у Почдамі, щоб у ненарушеній самоті любити гарним літом. Ані з одним чоловіком не мав я там знайомств; все моє товариство були статуї, що стоять у саду Сансусі. Та ось одного дня трапилося, що в моїй пам'яті виступили риси лица і якийсь такий любий тон голосу та поведінка, хоч я її не міг ніяк нагадати, до якої особи належали вони. Нема нічого

9742

9842

докучливішого, як оттаке поринане в старих споминах. І тому я аж якось радісно жахнувся пригадавши собі по кількох днях рантом малу Вірочку і спостерігши, що се власне її любий, забутий образ снував ся довкола мене і так трівожив мене. Так, я втішився сим відкритєм, як чоловік, що зовсім несподівано віднайшов свого найціннішого приятеля; виблідлі коліри відживлялися по малу, і парепгті ціла люба особка станула знов передо мною як жива, з її усміхом, з її наскоками ніжної сердитости, з її дотепом — і краща як була за життя. Від тепер сеї чарівний образ не хотів покинути мене, зановняв усю мою душу, ходив і стояв усе біля мене, куди я повернувся і де зупинився, розмовляв зо мною, сміявся зо мною, але певнино і без великої ніжності. А я що день більше підлягав її чарам, її образ з кожним днем набирала для мене більше дійсности. Легко викликати духів, але тяжко відправити їх потім назад у їх темне ніщо; тоді вони дивлять ся на нас так благально, а наше серце так проречисто промовляє за ними... Я не міг ніяк відірвати ся і закохався в малу Вірочку, що вже сім літ перед тим була вмерла. Отак прожив я шість місяців у Почдамі, зовсім потонувши в тій любови. Ще старанійше як уперед я вистерігав ся всякої стичности з зовнішнім світом, і коли хтось на вулиці занадто близько проходив біля мене, то я почував вельми прикре занепокоєне. Я почував глибокий страх перед усякими стрічами, так як його мабуть відчувають духи покійників, що ходять по почи; адже говорять про них, що пострічавши живого чоловіка вони перепуджують ся так само, як перепуджується живий чоловік стрічаючи мару.

Припадково переїздив тоді через Почдам

одни подорожний, з яким я не міг розминутися, бо се був мій брат. Зустрівши ся з ним і почувши його оповідання про біжучі події, я немов прокинув ся з глибокого сну і жахнувши ся почув нараз, у якій страшній самоті я жив такий довгий час. У тім стані я не завважав навіть зміни пори року і з зачудуванем глядів тепер на дерева, з яких давно облетіло листя і які вкривав осінній иней. Швидко я покинув Почдам і малу Вірочку, і в иншій місті, де на мене ждали важні діла, дуже швидко втолочили мене вельми скрутні обставини та відносини назад у жорстоку дійсність.

— Милій Боже, — додав Максиміліян, простягнувши верхню губу в болючу усмішку — милій Боже! Живі жінки, з якими я тоді був змушений вийти в стичність, як же вони мучили мене, ніжно мучили своїми примхами, заздростями та пенастанними турбаціями. На скільки то балях мусів я витапцювувати їх, у скільки то силетень мусів я бути заміняний! Яка невтомна пустота, яке замилуване до брехні, яка зрадливість обсирана поцілуями, які отруйні цвіти! Ті дами зуміли зогидити мені всі радощі і всю любов, і я на якийсь час зробив ся ворогом усього жіноцтва, проклинав увесь жіночий рід. Зо мною повторила ся майже історія того французького офіцера, що в часі російського походу з тяжкою бідою виратував ся з ледоватої купелі в річці Березині, що потім з обридженем віднихав від себе навіть найсолодніші й найприємніші роди мороженого у Тортоні¹⁾. Егеж, спомин про Березину любови, яку я перебував у ту пору, збриднув мені на якийсь час навіть найчудовійших дам, ангельських жінок, дівчат солодких від ванільового шербету.

¹⁾ Славна париська цукорня.

— Пропшу вас, — скрикнула Марія, — не лайте жінок! Усе те — перемолочені фрази муцини. А кінець кінців, щоб бути щасливими, все таки потребуєте жінок.

— О, — зітхнув Максиміліян, — се дійсно правда. Але жінки мають лиш один спосіб, як можуть зробити нас щасливими, та за те трицять тисяч способів, як можуть зробити нас нещасливими.

— Дорогий друже, — відповіла Марія, закусуючи уста від легенького усміху, — говорю про суголос двох однако настроєних душ. Чи ви ніколи не зазнали такого щастя?... Але бач, незвичайний румянець пробігає по вашім лиці... Говоріть... Максиме!

— Се правда, Маріє, чую майже хлопняче заклопотанє, коли маю вам признати ся про ту щасливу любов, яка колись дала мені безмежне щастє! Ся пам'ятка ще не покинула мене, і під її холодну тїнь не раз іще втікає моя душа, коли некуча курява та денна спека життя робить ся нестерпною. Та я не в силі дати вам образ тої моєї любки. У неї була така естеришна вдача, що могла виявити ся мені лише ві сні. Думаю, Маріє, що ви не маєте банального пересуду проти снів; та нічні явища, їй Богу, так само реальні, як і ті грубні твори дня, яких можемо доторкати ся руками, і о які так часто забруднюємо собі руки. Так, у сні я бачив ту роскішну істоту, що найбільше на сьому світі ущасливила мене. Про її зверхній вигляд мало вмію сказати. Я не в силі передати зовсім докладно форми її рисів лиця. Се було лице, якого я не бачив ніколи перед тим і не видів ніколи потім у житю. Стілько лише пригадую собі, що воно не було біле ані рожеве, але зовсім однородне, легенько зарум'янене, блідо-жовте і прозірчає мо

кришталі. Поваб сього лиця лежав не в строгих пропорціях красоти і не в інтересній рухливості; характерна для нього була власне чарівлива, захватна, майже аж страшна правдивість. Се було лице повне свідомої любови і граціозної доброти, більше душа, ніж лице, і тому я ніколи не міг вибвни уявити собі його зверхніх форм. Очи лагідні як цвіти. Губи троха бліді, але принадно склеплені. На ній був шовковий пенюар коліру блаватів, але се й була вся її одежа; ніг і ноги були голі, і крізь мягку, тоненьку одежу просвічували ніоді мов крадькома стрункі та ніжні сугави. Слова, якими ми розмовляли з собою, також виетіли мені з пам'яті; се лише знаю, що ми зарушили ся одно з одним і пестили ся з собою весело і щасливо, отверто і широко, як наречений з нареченою, ба навіть мов брат із сестрою. А ніоді ми й не говорили зовсім нічого, тільки гляділи одно на одно, око в око, і в тім блаженнім огляданю проводили ми цілі вічності... Від чого я прокинувся, сього також не можу сказати, але ще довго потім я роскошував ся посмаком того любовного щастя. Довго був я мов пропоений нечуваною розкішню, смажна глибина мого серця була немов наповнена блаженством, невідома мені радість розливалася, бачилось, по всіх моїх чутях, і я був веселий і погідний, хоч у своїх снах ніколи вже не бачив своєї милої. Але чи не роскошував ся я її видом цілі віки вічності? Та й вона знала мене дуже добре і розуміла, що я не люблю повторень.

— Йй Богу, — мовила Марія, — ви на правду чоловік щасливий на руку. Але скажіть мені, панна Лявренція — чи се була мармурова статуя, чи малюнок? чи покійниця, чи може сон?

— Може всього того по троха, — відповів Максиміліян дуже поважно.

— Так я й думала, дорогий друже, що та коханка мусіла бути дуже сумнівного тіла. І колиж розповісте мені історію вашого кохання з нею?

— Завтра. Се довга історія, а сьогодні я втомлений. Був власне на опері і маю занадто багато музики в вухах.

— Ви тепер часто ходите на оперу, і мені здається, Максиме, що ходите туди більш аби глядіти, ніж аби слухати.

— Ви не помиляєтеся, Маріє, я справді ходжу на оперу, щоб придивити ся лицам гарних Італіянок. Певно, вони й поза театром досить гарні, а історик міг би з ідеальности їх рисів дуже легко доказати вплив плястичних шук на тілесну форму італійського народу. Тут природа відібрала у артистів капітал, який позичила їм колись, і ади! він приніс пречудові проценти. Природа, що колись достарчала артистам моделів, копіює тепер своєю чергою архитвори, що повстали з них. Замилуване до краси проняло весь народ, і як колись тіло впливало на духа, так тепер дух впливає на тіло. І не безплідна та набожність перед їх гарними Мадоннами, припадними вівтарями, що вбивають ся в душу нареченого, коли рівночасно наречена носить у палкім серці якогось гарного святого. Через таке свояцтво з добору повстав тут тип людей ще красивіший як люба країна, на якій він процвітає, і як соняшне небо, що обливає його своїми блисками, мов золота рама. Мужчини ніколи не цікавлять мене дуже, з виємком хіба мальованих або мармурових; лишая вам, Маріє, весь можливий ентузіязм для тих гарних, гнучких Італіяниць, у яких такі дикі, чорні бакенбарди

і смілі, благородні носи, і такі лагідні та розумні очі. Говорять, що Льомбарди, се найкрасні мужчини. Я ніколи не досліджував сього, та про Льомбардок думав серіозно і переконав ся, що вони справді такі гарні, як слава трубить про них. Уже навіть у середніх віках вони мусіли бути досить гарні. Аджеж кажуть про Франсуа I, що чутка про красу Медіолянок була таємним побудом, що склонив його до італійського походу; рицарський король певно був цікавий, чи його духовні кузиночки, рідні його хресного батька, справді такі вродливі, як величала слава. Бідний рицар! Під Павією мусів він тяжко заплатити за ту цікавість¹⁾.

— Але якіж гарні ті Італійки, коли музика освітить їх лиця! Говорю: освітить, бо вплив музики на лиця гарних жінок, які бачу в опері, точнісінько такий, як ефекти світла й тіні, що дивують нас, коли оглядаємо статуї в ночи при світлі смолоскинів. Ті мармурові твори виявляють нам тоді з поражаючою правдою залятого в них духа і свої страшні, німі тайники. Так самісінько відслонюється усе життя гарних Італійнок, коли бачимо їх у опері; переливні мелодії будять тут у їх душах цілі ряди почувань, споминів, бажань та сердитостей, що моментально виявляються в рухах їх рисів, румянцях, блідостях, а особливо в їх очах. Хто вміє читати, може тоді вчитувати в їх личках багато любого та цікавого—історії такі забавні, як Боккачії новелі, такі ніжні, як Петрарчині сонети, примхи такі дивовижні, як Аріостові оттаверіме, а ніколи страшні зради та величні злоби, такі поетичні,

¹⁾ Д. 24 лютого 1525 р. французький король Франсуа I був побитий під Павією і взятий до неволі.

як пекло великого Данта. Оттут то й варто праці розглядати ся по льожах. Як би тільки мушини за тої час не виявляли свого захвату таким страшенним галасом! Сей скажений галас у італійським театрі робить на мене пераз прикре вражіне. Але музика, се душа тих людей, їх житє, їх національна справа. В інших краях бувають певно музики, що дорівнюють найбільшим італійським знаменитостям, але там нема музикального народа. Тут у Італії музику репрезентують не осібники, але вона виявляється в цілій людности, музика стоїть людом. У нас на півночі зовсім інакше; тут музика стоїть лиш чоловіком і називається Моцарт, Маєрбер; таї надто ще коли розберемо докладно найкраще з того всього, що дають нам ті північні музики, то знайдемо там італійське сонце і запах помаранч, і далеко більше як до Німеччини вони належать до Італії, вітчизни музики. Так, Італія все буде вітчизною музики, хоч її великі маєстри вчасно лягають у могилу або німіють, хоч Белліні вмирає, а Росіні мовчить¹⁾.

— Справді, — завважила Марія, — Росіні мовчить дуже завзято. Коли не помиляюсь, мовчить уже повних десять літ.

— Се може такий його дотеп, — відповів Максиміліян. — Хотів доказати, що прозвище „лебедь із Пезаро“,²⁾ яким його величали, для нього зовсім невідповідне. Лебеді співають при кінці житя, а Росіні замовк у половині житя. І думаю, що добре зробив, і власне сим пока-

¹⁾ Белліні вмер 23 вересня 1835 р. в Піто біля Парижа. Росіні видав свою остатню оперу „Вільгельм Тель“ в 1829 р. і від тоді аж до смерті (1868) не компонував уже нічого крім кількох дрібних творів.

²⁾ Росіні вродив ся 1792 р. в Пезаро, недалеко Риму.

зав, що він ґеній. Артист, у якого є лише талант, до кінця життя не тратить охоти виявляти той талант; амбіція все гонить його наперед; він чує, що раз у раз удосконалюєть ся і його пре щось поступати що раз висше й висше. Але ґеній осягнув уже свій найвисший ступінь, він задоволений, гордує світом і дрібною амбіцією і йде до дому, до Стратфорда над Авоном, як Уїллїям Шекспір, або шпацїрує сміючись та точачи баляси по Італійським бульварі в Парижі, як Россіні. Коли у ґенія падто не кепська тілесна конституція, то він проживе таким робом іще спорий шмат часу, викінчивши свої архитвори, або, як то звичайно кажуть, сповнивши свою місію. Се забобон, коли дехто каже, що ґеній мусить умирати вчасно; здаєть ся, визначено від трицятого до трицять четвертого року як вік небезпечний для ґеніїв. Як часто дратував я сим бідного Белліні, жартом пророкуючи йому, що яко ґеній мусить швидко вмерти, доживши отсе небезпечного віку. Дивна річ! Не вважаючи на жартливий тон він дуже лякав ся тих пророковань, називав мене своїм джеттаторе¹⁾, і все робив відомий знак для охорони від уроків. Він так хотів жити і почував майже пристрасну відразу від смерти, не хотів навіть слухати про вмиранє, бояв ся його як дитина, що боїть ся спати в потемках. Він був як добра дитина, іноді трохи печемна, але в таких разях досить було погрозити йому близькою смертю, і він зараз починав пхикати і просити ся, і двома піднятими в гору пальцями робив знак против уроків... Бідний Белліні!

— То ви знали його особисто? Був гарний?

¹⁾ По італійськи jettatore — чоловік з поганими очима, що своїм зором наводить лихо на людей.

— Не поганий. Бачите, і ми мужчини не можемо відповідати простим потвердженням, коли про когось із нашого пола завдають нам таке питань. Се була довговяза, струнка постать, що порушувала ся вертко, сказати б навіть, кокетно; все заціплений на всі г'узики; правильне лице, подовгасте, блідорожеве; ясножовте золотисте волосє, уфризоване в тоненькі льочки; високе, дуже високе благородне чоло; простий ніс; відаві синії очі; гарно скроєні уста, кругле підборідє. Було в його рисах щось хитке, безхарактерне, щось мов молоко, і в тім молочнім личку булькотів іноді кислосолодкий вираз болю. Сей вираз болю заступав у лиці Белліні брак дотепу; але то був біль не глибокий; він непоетично блискотів у його очах, безпристрасно дрожав довкола уст того чоловіка. Сей плоский, м'явий біль хотів маестро, здавало ся, виявити наглядно в цілій своїй появі. Його волосє було уфризоване так ентузіастично-тужливо, одежа лежала так безсильно на його тілі, він держав свою тростинкову паличку так іділлічно в руці, що все нагадував мені тих молодих пастушків, яких видаємо в старих пастирських драмах, де вони дроботять та приміняють ся зі своїми паличками обвиненими в стяжки та в своїх яснобарвистих курточках. І його хід був такий панянський, такий елегійний, такий етеричний. Увесь він виглядав як зітханє в лякерках. Жінкам він дуже подобав ся, та сумніваю ся, чи хоч у одної збудив до себе сильну пристрась. Для мене мала його поява все щось кумедно-пестравне, а причина сього лежала мабуть поперед усього в його французькій мові. Хоча Белліні вже кілька літ прожив у Франції, то все ще говорив по французьки так погано, як ледве може говорять у саміи Ан-

глії. Властиво не слід його вимову означати словом „погана“; „погана“, се ще тут занадто добре. Треба б сказати „страховинна“, „кровосумішна“, „світопреставительна“. Егеж, коли чоловік був із ним у товаристві і він починав як кат калічити ті нещасні французькі слова і з незрушним супокоем випаковувати всякі благоглупости, то думалось іноді, що ось-ось мусить ударити перуи і завалити весь світ. В цілій кімнаті тоді залягала мертвецька тиша; смертельна тривога малювала ся по всіх обличчях, на одних крейдою, на других цинобром; пані не знали, чи вмлївати їм, чи втікати; мужчини поглядали з жахом на свої сподні, щоб переконати ся, чи дійсно вони не пере забули надягти їх; а найлячнійше було те, що сей перестрах рівночасно збуджував порив до конвульсійного сміху, який ледви можна було стримати закусуючи губи. Оттим то буваючи в товаристві з Беллінім почував я в його близу завсїди якийсь жах, що силою якоїсь дивовижної принади рівночасно відпихав і притягав. Іноді його мимовільні калямбури були лише смішні і в своїй кумедній несмачности нагадували замок його земляка князя Паллягонії, який їсте в своїй „Подорожжі до Італії“ описав як музей чудернацьких диковин та безглуздо посточуваних до купи виробів. А що Белліні при таких нагодах був усе певний, що сказав щось зовсім невинне і поважне, то його лице творило найскаженійший контраст з його словами. Тоді на його лиці найрізкійше виступало те, що могло мені не подобати ся в ньому. А те, що мені не подобало ся, не можна було власне назвати хибою, і мабуть дамам воно зовсім не було не до вподоби. Лице Белліні, як і загалом уся його поява, визначало ся тою фізичною, свіжістю, тою цвітучістю тіла,

тою рожевою краскою, що робила на мене неприємне вражіє, на мене, що люблю власне все назначене п'ятном смерті, мармурове. Аж пізнійше, коли я вже довше був знайомий з Белліїм, почув я троха прихильности до нього. Вона вродила ся власне тоді, коли я пізнав, що його характер наскрізь благородний і добрий. Його душа певно лишилася чиста і недоступна ніяким поганим дотикам. Не хибувало йому й тої невинної добродушности, дитячої вдачі, якої ніколи не хибує геніяльним людям, хоч вони й не кожному показують її.

— А, так, пригадую собі, — мовив далі Максиміліян сідаючи на крісло, о якого поруче був доси опертий стоячи, — пригадую собі одну хвилю, коли Беллії видав ся був мені таким милим, що я глядів на нього залюбки і постановив собі пізнати його ближче. На жаль була се остатня хвиля, в яку я бачив його в життю. Се було одного вечера, коли ми в домі одної великої дами, що мала найменшу піжку на весь Париж, власне повечеряли і зробили ся дуже веселі, а від фортеп'яна лили ся найсолодніші мельодії... І доси бачу його, добрягу Беллії, як він, утомлений масою шалених белліїзмів, яких власне наговорив, наренті сів на крісло. Те крісло було дуже низьке, майже як підніжок, так що Беллії сівши опинив ся майже біля ніг одної гарної дами, що напротів нього лежала простягнена на софі і з солодким злорадством дивилася з гори на Беллії, поки сей надсажував ся забавляючи її якимись французькими фразами і раз по разу попадаючи в конечність коментувати свої вислови сіцілійським жаргоном, щоб доказати, що він не сказав жадну дурницю, тільки навпаки дуже делікатний комплімент. Здаєть ся, що гарна дама не дуже

пильно слухала Беллінієвого балаканя; вона відбрала йому з рук його тростівочку, якою він пару разів силкував ся підпомагати свою слабку риторичу, і взяла ся преспокійно руйнувати оздобні льочки на обох висках молодого маестро. Мабуть до сеї зухвалої псоти відносив ся той усміх, що надавав її лицю вираз, якого я ще ніколи не бачив на живім людськім лиці. Се лице ніколи не щезне з моєї пам'яті! Се було одно з тих лиць, що, бачить ся, належать більше до мрійного царства поезії, як до жорстокої дійсності життя; контури, що пригадували малюнки Да Вінчі, той благородний овал з наївними ямочками на щоках і сантіментально заостреним підборіддям льомбардської школи. Кольорит був римський, лагідний, м'явий перловий полиск, аристократична блідість та ніжність. Одним словом, лице, яке знаходимо хиба де на старіталійських портретах, що представляють мабуть одну з тих дам, у яких були закохані італійські артисти XVI в., творячи свої архитвори, про які думали тогочасні поети, виводячи свої безсмертні сніви, і до яких палали бажанєм німецькі та французькі воеводи, коли опоясували ся мечами і з дикою енергією вихром летіли через Альпи... Так, оттаке було те лице, на яким грав усміх найсолодшого злорадства і найделікатнішої пустотливості, поки сама вона, гарна дама, кінецьком тростинової лісочки руйнувала золотисті зводі лбків добряги Белліні. В тій хвилі видав ся мені Белліні мов під дотиком чародійної ліски, мов перемінений на зовсім приязну появу, і я раптом почув, що він близький моїму серцю. Його лице засяяло відблиском того усміху, — се була може найбільше цвітуча хвилина в його життю... Ніколи не забуду його... Чотир-

нацять днів по тім прочитав я в газетах, що Італія стратила одного зі своїх найславніших синів!

— Дивне діло! Рівночасно оголосили газети також про смерть Паганіні, Про його смерть я не сумнівав ся ані на хвилю, бо старий, мов землею припалий Паганіні, все виглядав як близький смерті; але смерть молодого, рожевого Белліні видала ся мені неможливою до увірення. А про те вість про смерть Паганіні була лише газетярською качкою; він живе й доси здоров у Генуї,¹⁾ а Белліні спочиває в могилі в Парижі.

— А ви любите Паганіні? — запитала Марія.

— Сеї муж — відповів Максиміліян, — се оздоба своєї вітчизни і заслуговує певно на найшочеснішу згадку, коли йде мова про музикальні знаменитости Італії.

— Я не бачила його ніколи, — завважила Марія, — але коли вірити чуткам, то його зверхній вигляд не зовсім задовольє почуте краси. Я бачила його портрети...

— Вони всі не подібні, — перебив Максиміліян її мову, — вони прикрашують або опоганяють його, але ніколи не передають вірно його характеру. На мою думку лиш одному одиїсїйському маляреві пощастило схопити на папір правдиву фізіономію Паганіні; се глухий маляр Лізер,²⁾ який у своїм глибокоумнім божевіллї кількома рисами оловця так добре трафив голову Паганіні, що від правдивости того рисунка від разу робить ся смішно й лячно. „Чорт водив моєю рукою“, — мовив

¹⁾ Славний музик Паганіні вмер на сухоти гортанки д. 27 мая 1840 р. у Ніцці.

²⁾ Іван Петро Лізер (Lyser), з яким Гайне заприятелював ся в Гамбурзі.

мені глухий маляр, таємничо хихочучись і добродушно-іронічно похитуючи головою, як звичайно робив при своїх ієніяльних жартах. Той маляр усе був дивачина; не вважаючи на глухоту він ентузіястично любив музику, і кажуть, що ухитряв ся, сидючи досить близько оркестри, вичитувати музику з лиць у музикантів, а по рухах їх пальців пізнавати більш або менше вдатне їх виконанє; надто він писав критики на нові опери в однім поважнім гамбурьськім часописі. І що властиво тут дивне? В видатній сінатурі гри міг глухий маляр бачити тони. Аджеж бувають люди, у яких самі поти є тільки сінатури, за якими вони чують тони і постаті.

— І ви такий чоловік! — скрикнула Марія.

— Дуже жалкую, що не маю вже маленького Лізерового рисуночка, може б він дав вам понятє про зверхній вигляд Паґаніні. Тільки різкими, чорними, побіжними рисами можна було схопити ті байкові риси, що бачилось, більше належали до сірчаного царства тіній, як до соняшного живого світа.

— Йй Богу, чорт водив мою рукою! — закликав ся мені глухий маляр, коли ми в Гамбурзі стояли перед павільоном у той день, коли Паґаніні мав там давати свій перший концерт. — Егеж, друже мій, се правда, що говорить весь світ, що він записав себе чортові, душу й тіло, щоб стати найліпшим скрипачем і грою заробляти міліони, а поперед усього щоб увільнити себе з проклятої ґалери, на якій пропадав уже кілька літ. Бо, бачите, друже, коли він у місті Люкці був капельмайстром, то закохав ся в якіїсь театральній царівні, понав у заздрість на якогось аббатика, а може вона й насадила йому роги, заколов добрим італійським звичаєм свою не-

вірну любочку, попав на ґалеру в Генуї, і на-
решті записав ся чортові, щоб дістати ся на
свободу, щоб стати найліпшим скрипачем і щоб
міг з кожного з нас сього вечера здерти кро-
вавi два таліри... Але гляньте лише! Всього
диханіє да хвалить Господа! Гляньте, онде в
алейі йде він сам зі своїм двозначним учени-
ком!

І справді, се був сам Паґаніні, що за-
раз потім показав ся моїм очам. На ньому
було темносiре пальто, що досягало йому аж
до п'ят, і сим надавало його поставі вид незви-
чайної висоти. Довге, чорне волосє спадало
поплутаними пасмами на його плечі і творило
немов темну раму довкола блідого як у трупа
лиця, на яким жура, ґенії і некло вирили свої
незатерті сліди. Обік нього підтанцьовував ни-
зенький, заживний чоловічок, гарно одягнений
і прозаїчний; рожеве та поморищене личко,
ясно-сивий сурдутик зі сталевими ґузиками, —
він з незносно-приємним видом витав ся з
усіми, та іноді з затурбованем і жахом погля-
дав на понуру постать, що поважно і задумано
ступала біля нього. Думав би, ось бачиш
малюнок Рецша, де Фавст із Ваґнером прохо-
жують ся перед міською брамою. А глухий
маляр коментував мені своїми безумними кон-
цептами обі постаті, і особливо звернув мою
увагу на розмірені, широкі кроки Паґаніні.

— Чи не виглядає се так, як колиб він
іще й доси мав залізну скриницю між ногами? —
мовив маляр. — Отак привик неборак до та-
кого ходу, таїї ніяк не відвикне. А гляньте ще,
як згiрдливо іронічно він іноді зиркає з гори
на свого товариша, коли сей падокучає йому
своїми прозаїчними питаннями. А про те не
може розстати ся з ним, кровавий контракт
вяже його з тим слугою, -бо се не хто инший,

як сам Сатана. Нетямучий народ, що правда, думає, що се автор комедії та анекдот Гарріс із Ганноверу, якого Паґанїні взяв із собою в дорогу, щоб підчас його концертів вів його грошові діла. Народ не знає, що чорт виносив лише у цана і оґа Гарріса його постать, і що бідна душа того бідного чоловіка сидить тимчасом разом із иншим дрантем замкнена в скрині в Ганновері доти, доки чорт не віддасть їй знову її тілесної конерти і не захоче супроводити свого майстра Паґанїні в достойний виді, от приміром у виді чорного пудля, по світі.

Та коли Паґанїні вже тут у ясне полудне, ходячи під зеленими деревами по гамбурській алеї, видав ся мені досить казковим і дивоглядним, то як же мусіла вечером підчас концерту збентежити мене його страховино-чудернацька поява! Гамбурський театр був видовищем сего концерту, а замішувана в штуці публіка зібрала ся вже вчасно і в такім числі, що я ледви здужав іще вибороти собі малесеньке місце біля оркестри. Хоча був день поchtовий, то про те в чільних льожах я побачив увесь освічений торговельний світ, цілий Олімп банкірів і інших міліонерів, богів кави і цукру, біля своїх грубих шлюбних богинь, Юнон із Вандраму та Афродіт із Дреквалю.¹⁾ А в цілій залі стояла релігійна тиша. Всіх очі були звернені на сцену. Кожде вухо острило ся на слуханє. Між сусід, старий гандляр кожухами, повитягав зі своїх вух кланті брудної вати, щоб ліпше ловити ті контовні тони, що коштували його два талари вступного. Нарешті появилася на сцені темна постать, що, бачилось, виїхала просто з некла.

¹⁾ Вандрам і Дрекваль — гамбурські вулиці.

Се був Паґаніні в своїй чорній галі. Чорний фрак і чорна камізоля страливого крою, приписаного може кількома етикеткою при дворі Прозерпіни. Чорні штани теліпали ся трівожно на тонких ногах. Довгі руки видавали ся ще довшими, коли він у одній руді держав скрипку, а в другій смик, сиушені до долу, так що майже досягав ними до помоста, коли почав віддавати публиці печувані поклони. В ломаних закривленнях його тіла було щось страшне, деревляне і при тім щось глухо-звіряче, так що при тих поклонах муєїла чоловіка поривати дивна охота до сміху; але його лице, що при яркім освітленю оркестри видавало ся ще блідішим від трунячого, мало тоді блаґальний, так ідіотично покірний вигляд, що дрозжуче співчуте перемагало в нас охоту до сміху. Чи він навчив ся тих компліментів від якого автомата, чи від пса? Чи сей блаґальний погляд, се погляд чоловіка смертельно хорого, чи може за ним криєть ся пасьміх хитрого скупаря? Чи се живий, але близький сконаня атлет, що має на арені згинуту, як умираючий борець, і веселити своїми передсмертними корчами? Чи се може покійник, що випіс із гробу, упер зі скрипкою, що висисає нам коли не кров із серця, то в усякім разі гроші з кишені?

Такі питання миготіли в моїй голові, поки Паґаніні раз по разу кланяв ся публиці; та всі такі думки муєїли раптом замовкнути, коли дивний майстер притулнв свою скрипку до бороди і почав грати. Що до мене, то знаєте, папї, мій музикальний „другий змисл“, мою натуру, що при кождім тонї, який чую, бачу також відповідну тонїчну фігуру. Відси пішло, що Паґаніні за кождим потягом свого смика приводив мені перед очі також видимі постаті

та ситуації, що гучним образним письмом оповідав мені різні яркі історії, що немов розточував передо мною барвистий танець тіний. у яким усе він сам зі своєю скришкою був головною дівою особою.

Вже при першій потязі його смика змінилися куліси довкола нього. Він стояв зі своїм нотним пультом нараз у веселій кімнаті, удержаній у веселенькій неладі, з вирізуваними меблями в стилі пані Помнадур: скрізь невеликі зеркала, золочені аморети, китайська порцеляна і в мильному хаосі стяжки, гірлянди цвітів, білі рукавички, подерті блюзки, фальшиві перли, діядеми з золоченої бляхи і инше богинине фурфанте, яке звичайно знаходимо в робітні театральної прімадонни. І зверхній вигляд Паганіні також відмінився і то дуже на його користь: на ньому були короткі штани з лїлієвого атласу, сріблом вишивана біла камізоля, сурдут з яєносинього адаманку з золотоплетеними г'узиками, а волосся старанно уфризоване обрмовувало його лице, що цвило молодістю, було зовсім рожеве і ясніло розкішною ніжністю, коли зверталося до гарненької дамочки, що стояла біля нього при нотовім столику, а він грав на скрипці.

І справді при його боці я побачив гарне, молоде сотворінє, по старомодному вбранє: білий атлас насторбучений по низьке стану, талія тим принагідніша, тонесенька, напудроване волосся фризване високо, гарне, кругле личко тим свободніше, блискуче, з іскристими очима, з парум'яченими щоками, з мушками і з безсоромно розкішним носиком. У руці мала білий звиток паперу, і судячи по рухах її уст та по кокетливім похитуванню верхньої частини її тіла здавалося, що співала; але я не чув ані одного її трілера, і лише з тонів скрипки, якою

молодій Паґаніні акомпаніював любій жіночці, догадував ся я, що вона співала і що він сам почував у душі підчас її співу. О, се були мелодії, як соловії щебече в вечірній сутні, коли запах рожі надихає тугою його чутливе, весняне серце. О, се було переливне, розкішно таюче блаженство. Се були тони, що цілували ся, потім сердили ся і втікали один від одного; нарешті знов обіймали ся і єднали ся і замирали в п'яному поєднаню. Так, ті тони були мов метелики, коли один одного дразнить, оминає, ховаєть ся за квіткою, потім другий наганяє його, а потім оба легкодуші, щасливі підіймають ся в гору в золотім соняшнім світлі. Але павук, павук може іноді зробити трагічний кінець таким метеликам. Чи прочувало се молоде серце? Тужливо зітхає ось один тон, мов прочуте повзучого горя, просмикаєть ся крізь найрадіснійші мелодії, що промінем розсипають ся із скрипки Паґаніні. Його очі заходять росю... З обожанєм він падає на коліна перед своєю милою... Але ах, схиливши ся, щоб поцілувати її ніжки, він бачить під ліжком малого аббатика! Не знаю, чого йому було треба від того бідолахи, але Ієнузець поблід як смерть, ханає аббатика скаженими руками, надає йому чимало позаушників, а також поважне число копняків, врешті викидає його за двері, а потім видобуває довгий штилет із кишені і встромлює його молодій красуні в саме серце...

Та в тій хвилі почуло ся з усіх боків: браво! браво! Одушевлені гамбурські панове й пані пайгучнійшими оплесками обсинали великого артиста, що власне скінчив перший розділ свого концерту, і кланяв ся ще з більшим ломанєм та викривлюванєм, як уперед. На його лиці, здавало ся мені, скавучала ще

благальнійша покірливість, як уперед. В його очах визирала смертельна тривога, як у очах злочинця засудженого на смерть.

— Божественно! — скрикнув мій сусід, торговець кожухами, драпаючи себе по за вухам. — Ся штука сама вже варта була двох талярів.

Коли Паганіні почав грати на ново, у мене заморочило ся перед очима. Тони не переміняли ся на ясні форми та коліри; навпаки, постать майстра поволокла ся темними тінями, а із їх пітьми скомліла пайрізкійшими жалібними тонами його музика. Лиш деколи, коли маленька лямпа завішена над ним кидала на нього своє скупе світло, бачив я його виблідле лице, на яким одначе все ще не згасла молодість. Його одежа була чудна, розколена на дві барви, одна жовта, а друга червона. На ногах у нього волокли ся важкі кайдани. За ним мелькало якесь лице, якого фізіономія вказувала на збиточну цашну вдачу, а довгі волохаті руки, що, бачилось, належали до неї, час від часу мов з підмогою доторкали ся до скрипки, на якій грав Паганіні. Іноді вони водили його рукою, що держала смик, і тоді якесь не то похвальне мекеканє, не то регіт домішував ся до тонів, що впливали ся зі скрипки чим раз болючійші та кровавійші. Се були тони як спів упавших ангелів, що згрішили з дочками земними, і випхнені з царства блаженних, з лицями горючими соромом летіли в безодню. Се були тони, в яких бездонній глибині не меркотіла ані потіха, ані надія. Коли святі в небі чують такі тони, замирає похвала Богу на їх блідніючих устах, і плачучи вони закривають свої непорочні голови. Іноді, коли серед мельодійних мук тої три проскакувало неминуче цашне мекеканє

та реготанє, бачив я в глибинї сцени багато маленьких жіночок, що злобно-радісно похитували обридливими головами, і складаючи навхрест пальці в збиточній утішности скребтали моркву. Із скрипки виривали ся тоді голоси розпукки і страшні зітхання та хлипаня, яких ніхто ще не чув на землі, і яких може ніхто й не буде вже більше чути на землі, хіба на Йосафатовій долині, коли заграють кольосальні труби страшного суду, а голі трупи повилазять із могил і ждати-муть свого засуду. Але перемучений скрипач потягнув раптом смиком так безумно-розпучливо, що його кайдани з брязкотом розскочили ся, і його несамовитий помічник разом із осоружними почварами пощезали.

В тій хвилі сказав мій сусід, торговець кожухами:

— Шкода, шкода, у нього струна луснула. Веьому винні ті ненастанні pizzicato!

Чи справді струна луснула на скрипці? Не знаю. Я завважав лише переображенє тонів, а Паганїні і його окруженє видали ся мені параз переміненими. Його я ледви міг пізнати в бурій чернечій киреї, що більше ховала, ніж одягала його. Здичіле лице було заслонене капузою, бедра оперезані шнуром, ноги босі — самітна, завзята постать, — оттак стояв Паганїні на скальнім виступі над морем і грав на скрипці. Була, здавало ся мені, пора сумерку, вечірня заграва обливала безмежні морські хвилі, що набирали ся червоноїшої та червоноїшої краски, шуміли все величнійше та величнійше в таємничій гармонії з тонами скрипки. Та чим червонійше розгарало ся море, тим більше блідло та сіріло небо, а коли нарешті бурхливі води виглядали як різко-кармазинова кров, то небо в горі стало зовсім

бліде як мара, біле як труп, а на ньому виступали величезні, грізні зорі... а ті зорі були чорні, чорні як блискучий кам'яний вугіль. Але голоси скрипки ставали що раз бурхливіші та смілійші, в очах страшного музиканта блискотіла така насмішлива охота до руйнування, а його тонкі губи ворушилися так жаховито швидко, що виглядало, немов то він бубонить стародавні злочинні заклинання, якими викликувано бурю і розпутувано тих злих духів, що лежать сховані в морських безоднях. Іноді, коли він простягаючи довгу, худу руку зі смиком із широкого рукава чернечої киреї розмахував смиком у повітрі, то аж тоді виглядав як правдивий чародій, що своєю чарівною паличкою дає накази вітрам і водам, і тоді підіймався скажений рев у морських глибинах, і переполошені кроваві хвилі підскакували тоді так сильно в гору, що майже оббризкували біде небесне склепіння і чорні зорі своєю червоною піною. І рев та вереск та гуркіт стояв такий, немов увесь світ хотів розпастися в руїни, а чернець чим раз завзятійше грав на скрипці. Силою своєї безумної волі хотів він розломати сім печатей, якими Соломон запечатав зелені горшки, куди позапирив побіджених демонів. Ті горшки мудрий король повкидав у море, і мені здавалося, що власне чую голоси замкнених у них духів, коли скрипка Паганіні гарчала у своїх найлютіших басових нотах. Та нарешті видалося мені, що чую немов радісні окрики увільнених, і з червоних, кровавих хвиль ось-ось виринають голови розкованих демонів: почвари нечувано обридливі, крокодилі з крилами лиликів, гадюки з оленячими рогами, малпи з лійковими мушлями замість шапок, тюлені з патріархальними довгими бородами, жіночі лиця з циць-

ками на місці щок, зелені верблюдячі голови, мішанці невідомого складу, всі глинають холодно-розумними очима, і довгими лапастими плавцями ханають затопленого в своїй грі ченця. А у нього в шаленім запалі заклинання кануза зсунула ся з лоба, а шатлате волосся розвіяло ся на вітрі і оплітало ся довкола його голови мов чорні гадюки.

Ся поява так остовнила і оглушила мене, що щоб не збожеволіти, я заткав собі вуха і зажмурив очі. І зараз привиди знесли, і коли я зирнув знов, побачив я бідного Генуезця в його звичайній поставі, як кланяв ся що сили, поки публіка плескала мов песамовита.

— Так отсе була та славна гра на струні G., — завважив мій сусід. — Я сам граю на скрипці і знаю, що то значить отак панувати над тим інструментом...

На щастє павза не була довга, а тоб мій музикальний кожушник певно завів був довгу балачку про штуку. Паґаніні знов спокійно притулив свою скрипку до бороди, і з першим потягом його сміха почало ся знов чудове переображенє тонів. Та тепер уже не були вони такі різко-барвисті та тілесно-виразні. Сї тони розливали ся спокійно, мавстатично хвилюючи, підіймаючись, мов тони орґанів у великій катедральній церкві; і все довкола розширювало ся чим раз далі і висіло аж до таких колюсальних розмірів, що вже не тілесне око, але хиба око духа могло обняти їх. У середині того простору уносила ся блискуча куля, а на ній стояв велетень, гордий, випростуваний — і грав на скрипці. Ся куля—чи се було сонце? Не знаю. Але в рисах велетня пізнав я Паґаніні, лиш ідеально гарного, облитого небесним сяєвом, усміхненого добротою і примиренєм. Його тіло пишало ся розкішною муж-

ньою силою, ясно-синій одяг обіймав ублаго-роднені сугави. Стояв отак сильно і непохитно, величній образ божества, поводячи смиком по струнах, і здавало ся, що все сотворіне послушне його тонам. Він був чоловік — планета, довкола якого крутив ся весь світ, відзвонюючи мірно-врочисто блаженні ритми. Ті великі світила, що так спокійно ясніючи плавали довкола нього — чи се були небесні зорі, а ся дзвінка гармонія, що повставала з їх рухів, чи се була музика сфер, про яку так богато незглубимого наговорили поети та пророки? Іноді, коли я напружаючи всю свою силу, визирав далеко-далеко в замрачену далечінь, то здавало ся мені, що бачу білі, розвіяні шати, якими обвинені кольосальні мандрівники йшли з білими палицями в руках. І диво! Золоті головки тих палиць, се були власне ті великі світила, які я вважав зіздами. Ті мандрівники сунули ся широчезним кругом довкола великого скрипача, від тонів його скрипки розблискували ся чим раз яснійше золоті головки їх палиць, а хорали, що лили ся із їх уст і які я міг уважати за мсльодію сфер, се була властиво лише не вмовкаюча луна тонів його скрипки. Якась невимовна, свята сердечність чула ся в тих звуках, що іноді тремтіли ледво чутно, як таємний пент над водою, то знов солодко страховишно густійшали, мов голоси рогів у місячнім світлі, а потім наренті загримили непогамованими радоцями, немов тисяча бардів торкнула струни своїх арф і підняла голоси до пісні побіди. Се були звуки, яких ніколи не чує вухо, а тільки серцю вони можуть приснити ся, коли пічу спочиває біля серця коханої. Може серце розуміє їх і в ясній, сві-

тлий день, коли роздратоване затопить ся в чудові лінії та овалі грецького твору штуки...

— Або коли випе одну бутельку шампаня більше ніж треба, — почув ся нараз насмішливий голос, що нашого оповідача збудив немов зі сну. Коли обернув ся, побачив доктора, що в товаристві чорної Дебори зовсім тихо війшов до світлиці, щоб довідати ся, як вплинув лік на хору.

— Сей сон не подобаєть ся мені, — сказав лікар показуючи на софу.

Максиміліян, що затоплений у фантастиці своєї власної промови зовсім не завважив, що Марія давно вже була заснула, сердито прикусив губи.

— Сей сон, — мовив далі лікар, — падає її лицю вже вповні подобу смерті, Чи воно не виглядає вже, як ті білі маски, ті гіпсові відливи, в яких ми стараємо ся переховати риси покійників?

— Бажав би я, — прошептав Максиміліян йому до вуха, — заховати собі такий відлив із лиця нашої приятельки. Навіть як труп вона буде дуже гарна.

— Не раджу вам чинити се, — відповів лікар. — Такі маски уприкряють нам згадку про тих, кого ми любили. Нам здаєть ся, що в тім гіпсі містить ся ще крихта їх життя, хоч те, що ми заховали, се властиво найправдивіша смерть. Правильно гарні риси набирають тут якоїсь жаховитої тупости, паруги, фатальности, і сьм більше страшать, як радують нас. Та правдивими карикатурами стають гіпсові відливи лиць, яких принада була більше духовна і яких риси були не стільки правильні, як інтересні. Бо скоро грації життя загасли в них, то правдиві відблиски від ідеальних ліній краси не покривають ся вже духовними

принадами. А спільний усім гіпсовим відливам якийсь загадковий мороз, що при довшім огляданю нестерпимо морозить напугу душу: вони виглядають як люди, що лагодять ся йти в якусь тяжку дорогу.

— Куди? — запитав Максиміліян, коли лікар узяв його за рамя і попровадив із світлиці.

II.

— І на що вам мучити мене тими поганими ліками, коли й так мені швидко вмирати?

Се Марія говорила ті слова саме, коли Максиміліян уходив до кімнати. Перед нею стояв лікар, в одній руці держачи фляшку з лікарством, а в другій маленьку чарочку, в якій обридливо пінився якийсь бурий плин.

— Дорогий друже, — скрикнув він обертаючи ся до новоприхожого, — се дуже добре, що ви прибули. Старайте ся намовити сіньору, щоб зажила лиш отсих кілька крапельок. Мені спішно.

— Прошу вас, Маріє, — шепнув Максиміліян тим м'яким голосом, який не дуже часто завважувало у нього і який виходив, здавало ся, із такого зболілого серця, що хора в дивнім зворушеню, майже забуваючи про свій власний біль, узяла чарку в руку. Та поки піднесла її до уст, промовила з усмішкою:

— Але правда, в відплату за се оповісте мені потім історію про Лявренцію?

— Все буде, чого забажаєте! — кивнув головою Максиміліян.

Бліда жінчина випила зараз те, що було в чарці, на пів усміхаючись, а на пів здригаючись.

— Мені ніколи, — мовив лікар натягаючи свої чорні рукавички. — Ляжте собі гарненько, сіньоро, і як мога не рушайте ся з місця. Мені ніколи.

В супроводі чорної Дебори, що світила йому, він вийшов із кімнати. Коли обоє молоді люди лишили ся самі, то довго гляділи мовчки одно на одного. В душах обох підіймали ся думки, які одно перед другим силкувало ся затаїти. Та на раз жінчина вхопила руку мушини і покрила її палкими поцілуями.

— Бога ради! — мовив Максиміліян, — не рухайте ся так сильно і лягайте знов спокійно на софі!

Коли Марія сповнила се жаданє, він укрити її ноги дуже старанно шалем, до якого вперед доторкнув ся своїми устами. Вона мабуть постерегла се, бо радісно заморгала очима, мов щаслива дитина.

— Чи панна Ляврєнція була дуже гарна?

— Коли згодите ся не перебивати мене, дорога приятелько, і приречете мені слухати зовсім мовчки та спокійно, то розповім вам докладно все, що вам бажаєть ся знати.

Марія потакнула очима, і Максиміліян усміхнувши ся приязно сів на кріслі, що стояло біля софи, і почав своє оповіданє ось як:

— Отсе вже буде вісім літ, як я їздив до Лондона, щоб пізнати тамошній язик і народ. Чорт би побрав той народ ураз із його язиком! Набере десяток односкладових слів у рот, розгризе, розжв'якає, виплює, і се називає мовою! На щастє вони по своїй вдачі мовчазливі, і хоча завсіди дивлять ся на тебе з роззявленим ротом, але не мучать тебе довгою балачкою. Та горе тобі, коли впадеш у руки такого сина Альбіону, що відбув велику подорож і на континенті навчив ся по французьки.

Сей зараз хоче скористати з нагоди і пустити в рух набуті язикові відомости, і засинає тебе питаннями про всякі можливі річи, і ледво ти відповів на одно питання, то він вилізає з новим — чи то про твої літа, про місце вродження, чи про те, як довго думаєш тут пробути, і невійсейський, що такою невідчінною інквізицією забавляє тебе як не можна краще. Один мій приятель у Паризі може й мав рацію твердячи, що Англійці вичують ся французької мови у паспортних бюрох. Найпожиточнійша їх розмова за столом, коли вони крають свої кольосальні ростбіфи і з найповажнішим видом винитують тебе, який шматок тобі до вподоби? чи сильно, чи слабо припечений? чи з середини, чи з брунастої кори? чи товстий, чи худий? Ті ростбіфи та їх баранячі печені, се й усе добро, яким можуть повеличати ся. Бороши Господи кождоу християнську душу від їх сосів, у яких третина муки, а дві третини масла, або інколи для відміни третина масла, а дві третини муки! Бороши Господи кожного також від їхньої наївної ярини, яку вони пруть на стіл такою, як її Бог сєднав, тільки обварену в окропі. Ще страшніші від кухні Англійців їх тости, їх обовязкові застольні промови, коли зі стола здіймають скатерть і дами виходять із їдальні, а на їх місце вносять такеж саме число бутельок портвайну — се на їх думку найкраще заступництво в браку красною пола. Говорю „красною пола“, бо Англійки заслугоують на сю назву. У них гарне, біле, струнке тіло лише занадто широкий відступ між носом і устами, що стрічаєть ся у них не менше часто як і у мушин. Нераз він уприкрював мені в Англії й найкращі облича. Сей відступ від тину краси впадав мені ще фатальніше

в очі, коли бачу Англіївців тут у Італії, де їх прикороткі носи і широка м'ясиста пліща, що тягнеться аж до рота, творять ще різкийший контраст із лицами Італіян, у яких риси більше зближені до античної правильності, — у яких носи або з римська вигнуті, або з грецька вглублені, не рідко виходять занадто довгі. Дуже вірно завважив один німецький подорожний, що Англіївці венштаючи ся тут поміж Італійцями всі виглядають як статуї, у яких повідбивано кінчики носів.

Еге, стрічаючи Англіївців у чужім краю зараз бачиш силою контрасту ще яркіше їх хиби. Се боги пудоти, що в пишпо-блискучих каретах кур'єрськими поїздами гонять по всіх краях і скрізь лишають за собою сірі тумани куряви та сумовитости. До того додайте їх цікавість без щирого інтересу, їх пишнострійну незугарність, їх безсоромну тупість, їх рогабий еґоїзм і їх безглузду радість при всяких мелянхолійних предметах. Уже три тижні бачу тут на Piazza di Gran Dusa що дня одного Англіївця, що цілими годинами з роззявленим ротом придивляється тому шарлатанови, який там сидячи на коні вириває людям зуби. Сей вид певно мусить благородному синові Альбіону бути відплатою за ті смертні кари, які він пропустив у своїй любій вітчизні... Бо по за боксованем та бійкою когутів нема для Британця любійшого виду, як конане бідолахи, що вкрав вівцю або підробив чийсь підпис і за се цілу годину мусить стояти перед фасадом судового будинку виставлений з посторонком на шиї, поки його відправлять на той світ. Се не пересада, коли скажу, що крадіж вівці і сфальшоване підпису в тім огидно-безсердечнім краю карають ся так, як найпоганіші злочини, як батьковбійство або кровосу-

мінка. Я сам, сумним випадком проходячи біля їх суду, бачив у Л'юндоні, як вішали одного чоловіка за те, що вкрав вівцю, і від тоді я стратив смак до баранячої печені; баранячий лій усе нагадує мені білу шанку повішеника. А обік того завісили Ірляндця, що підробив підпис багатого банкира; і все ще бачу наївний передсмертний жах бідного Падді, який перед судом присягнув не міг зрозуміти, за що його так тяжко карають за підроблений підпис, хоч він сам дозволяє кожному чоловікові в світі підроблювати його підпис, скільки захоче! І той народ усе балакає про християнство і не опустить жадної педілі богослуження і засинає весь світ Бібліями!

Признаю ся вам, Маріє, коли в Англії ніщо не смакувало мені, ані люди, ані кухня, то причиною тому по часті був і я сам. Я привіз із собою добрий засіб лихого настрою з дому і шукав розривки у народа, що й сам уміє вбивати свою пудоту лише в вирі політичної та торговельної діяльності. Досконалість машин, які тут скрізь уживають ся і переняли на себе так багато людських чинностей, була для мене також чимось песамовитим; їх штучні механізми з колісцями, валками, циліндрами і тисячами дрібних гачків, цвяшків та зубчиків, що порушають ся майже пристрасно, навівали на мене тривогу. Не менше тривожила мене певність, точність, розмірність і докладність у життю Англійців, бо так як машини в Англії видають ся нам людьми, так тамошні люди видають ся нам машинами. Егеж, так і бачить ся, що дерево, залізо та мосяж захопили там людського духа і майже збожеволіли з надміру того духа, а обездушений чоловік як пуста мара зовсім

машинально сповняє свої звичайні діла, в певній означеній хвилині жре біфштекси, виголошує парламентарні промови, чистить нігті, сідає до повоза або вішаєть ся.

Можете собі уявити, як зростало зо дня на день моє незадоволенє в тім краю. Та найчорніший настрій наляг на мене одного разу, коли я під вечір стояв на мості Ватерльо і глядів у низ у воду Темзи. Мені здавало ся, що в ній відбиваєть ся моя душа і визирав до мене з води з усіма своїма ранами та шрамами... При тім напливали мені на тямку самі найприкріші історії. Я згадав про ту рожу, що її все поливали оцтом, так що вона через те стратила свій солодкий запах і зівяла перед часом... Згадав заблуканого метелика, якого один природознавець, дранаючи ся на вершок Монбляна, бачив як літав над ледовими обривами. Згадав про ту освоєну малпу, що зовсім зжила ся з людьми, грала ся з ними, але раз при столі в печені, що лежала на полумиску, пізнала своє власне молоде малпєнятко, швидко вхопила його, побігла з ним до ліса і вже ніколи потім не показувала ся між своїми приятелями людьми... Ах, у мене так защеміло серце, що горячі сльози сплюміць бризнули з моїх очей... Вони покапали в Темзу і поплили з нею до великого моря, що проковтнуло вже стільки людських сліз і навіть не завважило їх...

В тій хвилі якась дивовижна музика збудила мене з тих темних мрій, і коли я озирнув ся, побачив на березі куну людей, що, бачилось, обступили колесом якесь забавне видовище. Я підійшов ближше і побачив сімю артистів, зложену ось із яких чотирьох осіб:

Перша була невеличка, підсадкувата жінка, одягнена зовсім у чорне, з дуже малою

головою і здоровим, грубо на перед висуненим животом. На тім животі висів у неї величезний бубен, у який вона барабаняла зовсім немилосердно.

Другий був карлик одягнений у вишивану сукню на подобу старофранцузького маркіза, з великою, напудрованою головою, але з дуже тоненькими та дрібними іншими членами; він підтанцювуючи сюди й туди бив у тріангул.

Третя була може 15-літня молода дівчина, що мала на собі коротеньку, щільно припасовану спідничку з синьонасматою шовку, і широкі, також синьонасмасті штани. Се була пійжко збудована, граціозна фігурка. Лице грецької краси. Благородний, простий носик, любо скроєні усточки, мрійливо м'ятко закруглене підборіддя, цвіт лица соняшно-жовтий, волосся блискучо-чорне обвінене довкола скрані; от так стояла вона, струнка і поважна, ба навіть незадоволена, і гляділа на четверту особу компанії, що власне виконувала свої штуки.

Ся четверта особа, се був учений пес, дуже многонадійний пудель, який власне на найбільшу втіху англійської публіки з покладених перед ним деревляних букв зложив імя Lord Wellington і додав ще дуже підхлібний присудок Heros. А що пес, як видно було вже з його дотепного зверхнього вигляду, був не англійською скотиною, але так само, як і три інші особи, походив із Франції, то сини Альбіону тіпили ся дуже, що їх великий полководець здобув собі бодай між французькими псами таке признанє, якого всі інші креатури у Франції так соромно відмовляють йому.

І справді, се товариство складало ся з Французів, і карлик, що тут же представив себе як мусіє Тірліті, почав по французьки го-

ворити такі диковини і з такими пристрасними жестами, що бідні Англійці ще ширше як звичайно пороззявляли роти й носи. Іноді серед довшої павзи він пияв як когут, і ті кукуріку та імена многих цїсарїв, королїв та князїв, якими він переснавав свою промову, се було мабуть одинокє, що розумїли його бідні слухачі. А тих цїсарїв, королїв та князїв він виславляв як своїх прихильників та приятелїв. Запевняв, що ще осьмїлїтїм хлопчиком мав довгу розмову з блаженної пам'яті величеством Людовіком XVII, який і пізнійше в важких справах усе засягав його поради. Перед бурею революції він, як і многі инші, спас ся втекою, і аж за цїсарства вернув до коханої вїтчини, щоб напувати ся славою великої нації. Наполеон — говорив далї — ніколи не любив його, за се його святість папа Пії VII майже обожав його. Цар Александер давав йому бонбони, а княгиня Вільгельміна фон Кїріц усе брала його на колїна. От так — викрикував він, — від самих дитячих лїт жив я між самими володарями. Інїйні монархи, так сказати, вирости зо мною разом, і я вважаю їх собі рівнею, і коли котрий із них попрощаєть ся з снм світом, завсїгди надягаю жалобу“. По тих поважно виголошених словах запїяв як когут.

Мусїє Тїрлїті справдї був один із найчуднїйших карликів, яких менї доводило ся бачити. Його старече, поморщенє лице творило такий забавний контраст із його дитячо-щуплим тїльцем, а вся його осїбка не менше забавно контрастувала зі штуками, якими він пописував ся. Він ставав у найсмілїйших поставах і нелюдяно довгою шпадою сїк повітре на всї боки, і при тїм раз у раз кляв ся па

свою честь, що отсї квартаи або отсї терци¹⁾ ніхто не зумів відбити, а натомість його відбою не перебє ніяка людська сила, і визивав кожного з публіки поміряти ся з ним у шляхетній штуці фехтунку. Помахавши отак якийсь час і не знайшовши нікого, хто б поважив ся стати з ним до прилюдного поєдинку, карлик уклонив ся зі старофранцузькою грацією, подякував за ласку, яку йому оказано, і просив дозволу заповісти високоповажаній публіці найчудовнійше чудовище, яке подивляла доси англійська земля.

— Бачите отсю особу, — пицав він надівши брудні глянсовані рукавички і з почесною галантерією виводячи па серед круга молоду дівчину, що належала до товариства, — отся особа, се панна Лявренція, одинока дочка пановної і християнської дами, яку ось тут бачите з великим барабаном, і яка ще й доси носить жалобу по страті свого сердечно улюбленого чоловіка, найбільшого черевомовця в Європі. Панна Лявренція затаїць тепер. Подивляйте танець панни Лявренції!

І по тих словах він знов заціяв як когут.

Молода дівчина, бачилось, не звертала ніякісінької уваги ані на ті промови, ані на погляди видців; сердито заглублена сама в собі вона ждала, поки карлик простер під її ногами великий ковер і взяв ся знов бімкати на своїм тріангулі в супроводі великого бубна. Се була дивоглядна музика, мішанина незугарної бурливости і розкішного лоскотання, і я почув патетично-дурацьку, тужливо-безстидну, чудернацьку мелодію, в якій одначе була якась дивовижна простота. Та швидко я

¹⁾ Фігури фехтунку.

забув сю мельодію, скоро молода дівчина почала танцювати.

Танець і танечниця майже сплomieь захопили мою увагу. Се не був клясичний танець, який бачимо ще в наших великих балетах, де так як і в клясичній трагедії панують настобурчені едности та штучности; се не були ті танцьовані александрини, ті деклямаційні скоки, ті антитетичні присюди, та благородна пристрасть, що так дзиг'юю вертить ся на одній позі, що нічого й не бачиш, тільки небо й трікоти, нічого, лиш ідеальність і брехню! Її Богу, їїщо так не противно мені, як балет у Великій Опері в Парижі, де найчистійше заховала ся традиція того клясичного танцю, коли натомісь у інших штуках, у поезії, в музиці і в малярстві Французи опрокинули клясичну систему. Та буде їм тяжко доконати подібну революцію в штуці танцю, хіба що й тут, так як у політиці, вони візьмуть ся до тероризму та загорілим танцюрам і танечницям старого режиму відгільютьтинують ноги.

Панна Лявренція не була велика танечниця, кінчики її ніг не були дуже гнучкі, її ноги не були паломані до всяких можливих викрутасів, вона не знала тої танечної штуки, якої вчить Вестріс,¹⁾ але танцювала так, як природа велить чоловікови танцювати; вся її істота була в гармонії з її скоками; не лиш її ноги, але її тіло танцювало, її лице танцювало... вона часом блідла, робила ся майже біла як труп, її очі витріщали ся широко мов у привиді, довкола її уст миготіла жадоба і біль, а її чорне волосє, що гладким овалом

¹⁾ Назва славної італійської сімї танцюрів. Огюст Вестріс (1759—1842) був від 1772 р. балетмайстром при великій Опері в Парижі; маючи 85 літ збуджував своїм танцем загальний подив.

обхоплювало її виски, порушувало ся мов два летючі крукові крила. Се справді не був класичний танець, але й не романтичний у тім значіню, як би сказав молодий Француз школи Рандієля¹⁾. Сей танець не мав у собі ані нічого середньовікового, ані нічого венеціанського, ані нічого горбатого, ані жадного сліду „танцю смерти“, не було в нім ані місячного світла, ані кровосумішки... Се не був танець, що сплкував ся забавити зверхніми формами руху, але зверхні форми руху видавали ся словами якоїсь окремої мови, що хотіла сказати щось таке особливе. Але що говорив сей танець? Я не міг зрозуміти його, хоч які пристрасні рухи виконувала та мова. Іноді я тільки догадував ся, що тут річ іде про щось страшенно болюче. Я, що звичайно так легко розумію значінє всіх явищ, не міг ні за що зрозуміти сеї танцьованої загадки, а що все надармо мацав за її зміслом, тому певно винна була й музика, яка мабуть навмисно зводила на блудні стежки, сплкувала ся хитро збаламутити мене і все не давала мені прийти до ясности. Тріан'ул мусіє Тірліті хитав ся іноді так злорадісно! А пані-матка гримала так сердито в свій здоровенний барабан, що її лице з поза хмар чорної панки виблискувало як кровава північна заграва.

Коли товариство поплело ся далі, я довго ще стояв на тім самім місці і міркував про те, що міг значити сей танець? Чи се був південно-французький або еспанський національний танець? На щось подібне натякав запал, з яким танечниця повертала сюди й туди свій стал, і те дике закидуванє голови в зад, що

¹⁾ Ежен Рандієль (Renducl), п'якладник у Парижі, що друкував твори романтиків.

надавало танечниці іноді вигляд тих нестямно смілих Бакханток, яких із зачудуванєм бачимо на рельєфах старинних ваз. Її танець мав тоді щось п'яного і невласновільного, щось темного і неминучого, щось фаталістичного; вона танцювала в таких хвилях мов сама судьба. Або може се були уривки прастарої, забутої пантоміми? Чи може танцювала приватна історія? Іноді дівчина хилилася до землі, немов надслухуючи щось, мов чула голос, що говорив до неї з глибини... Тоді здригалася мов трепетовний лист, вигиналася швидко в інший бік, вибухала нараз скаженими, розпущеними скоками, потім знов нахиляла вухо до землі, надслухувала ще трівожніше як уперед, кивала головою, червоїла, блідла, тремтіла, стояла хвилину випростувана як свічка, мов здеревіла, і потім робила рух, як людина, що вмиває руки. Чи се була кров, яку вона так старанно, довго, так страховинно дбайливо змивала зі своїх рук? При тім зиркала на бік так благально, так милосердно, аж душа таяла — і сей її погляд випадково упав на мене.

Всю найблизшу ніч думав я про сей погляд, про сей танець, про дивовижний акомпаніюмент; і коли я другого дня як звичайно тиняв ся вулицями Лондона, почув я якесь тужливе бажанє ще раз зустрінути гарну танечницю, і все напурював вуха, чи не почую музику барабана та тріангула. Нарешті я знайшов у Лондоні щось таке, що зацікавило мене, і я не мусів уже блукати безцільно його кинутими вулицями.

Власне виїшов я із Тауера¹⁾, де придивився докладно сокирі, якою відрубано голову

¹⁾ Лондонська твердиня і тюрма.

Анні Болейн¹⁾), а також англійським коронним діянтам і львам, коли серед площі перед Тауером серед великого натовпу людей я знов побачив пані-матку з великим барабаном, і почув, як мусіє Тірліті піяв по когутячому. Учений пес складав знов із паччків героїство лорда Веллінгтона, а карлик знов показував свої непоборні кварта і терци, а панна Лявренція знов почала свій дивоглядний танець. Знов ті самі загадкові рухи, та сама мова, що говорила щось незрозуміле для мене, те саме шалене відкидуване гарної голови в зад, те саме надслухуване до землі вухом, тремтінє, блідість, остовпінє, а потім те саме страшно таємниче вмиванє рук, і нарешті благальний, мидосердний позирк на бік, який сим разом ще довше спочивав на мені.

Так то воно! Женичини, молоді дівчата не згірше від жінок зараз догадують ся, скоро звернуть на себе увагу мущини. Хоч панна Лявренція, коли не танцювала, все без руху і сердито гляділа перед себе, а танцюючи іноді лиш один однієйнький позирк кидала на публіку, то від тепер се вже не був голій принадок, що сей позирк усе падав на мене, і чим частійше я бачив її танець, тим більше значучо яснів він, але при тім іще менше зрозуміло. Я був мов очарований тим зором, і три неділі від ранку до вечера тиняв ся по вулицях Лондону, зупиняючи ся скрізь там, де танцювала панна Лявренція. Серед найбільшого клекоту юрби міг я вже з найдальшого далеко почути туркіт барабана та звенькіт тріангула, а мусіє Тірліті, бачучи моє наближенє,

¹⁾ Анна Болейн, друга жінка короля Генріха VIII і мати королеви Єлисавети, була покарана смертю за мниму невірність д. 19 мая, 1536 р. в Тауері.

викрикував як умів найприязнійше своє кукуріку. Хоч анї з ним, анї з панною Лявренцією, анї з панею мамою, анї з ученим псом я доси не обміняв ся анї одним словом, то нарешті здавало ся так, що я належу до їх компанії. Коли мусіє Тірліті збірив гроші, то наближаючи ся до мене поводив ся завжди з найдобрішим тактом і глядів усе в супротивлений бік, коли я в його трипрожний капелюх кидав невелику монету. Він справді поводив ся дуже по папськи, з достоїнством, нагадував добрі манери минувшини, і видно було по тім маленькій чоловічій, що виріє із монархами; тим дивнішим було, що він час від часу, доразісінько забуваючи свою повагу, півяв мов простий когут.

Не можу вам описати, як я зажурив ся, коли раз три дні на дармо шукав малого товариства по всіх вулицях Лондона, і нарешті догадав ся, що воно мабуть покинуло місто. Нудота вхопила мене знов у свої оловяні обійми і знов заціплювала мені серце. Нарешті я не міг видержати довше, попрощав ся з „мобом“, з „чорними сотнями“,¹⁾ з джентльменами і фешенеблями англійськими, з чотирма старанами держави, і подав ся назад до цивілізованого континенту, де перед першою білою запаською першого стрічного кухаря припав на коліна з молитвою. Тут міг я знов як розумний чоловік пообідати і звеселити свою душу прихильністю несвоєкорисних осіб. Але панну Лявренцію я таки не міг забути ніколи; довго вона танцювала в моїй пам'яті, а в годинах самоти я ще часто мусів думати про загадкові пантоміни гарної дівчини, особливо про її надслухуване прихиленим до землі вухом. І ми-

1) Blackguards — лондонські пролетарії та босяки.

нула добра поря, поки дивоглядні мельодії тріангула і барабана прогомоніли в моїх споминах.

— І се її уся історія? — скрикнула нараз Марія, пристрасно підіймаючи ся на ліжку.

Та Максиміліян знов лагідно притулив її до постелі, значучо приложив вказівний палець до уст, і прошептав:

— Тихо! тихо! Анї слова не говоріть, лежіть собі гарненько в спокою, аж вам доповім і хвостик сеї історії. Лише Бога ради, не перебивайте мене!

І розсївши ся ще вигіднійше в кріслі він ось як повів далі своє оповіданє:

— Пять літ по тій пригоді прибув я у перве до Парижа, і то в дуже цікаву пору. Французи власне виставили були свою лициеву революцію; весь світ плескав їм браво. Ся штука не була так кровава, як давнійші траґедії републіки і цісарства. Лиш кілька тисяч трупів лишило ся на сцені. Таї політичні романтики не були дуже задоволені, і заповідали нову штуку, де попливе більше крови і кат матиме більше роботи.

Париж захопив мене дуже тою веселістю, що виявляєть ся там у всіх появах і не лишаєть ся без впливів навіть на зовсім спонурені душі. Дивне діло! Париж, се сцена, де виставляють найбільші траґедії всесвітної історії, що при їх спогаді навіть у найдальших краях дрожать серця і росю заходять очі; але видцevi тих великих траґедій тут у Парижі буває так, як мені було раз у театрі при брамі св. Мартина, коли я бачив виставу драми „Tour de Nesle“.¹⁾ Передо мною, бачите,

¹⁾ Голосна свого часу (1840) драма старшого Ал. Дюма.

сіла дама, що мала капелюх із рожевої ґази, а тої капелюх був такий широкий, що заслонив мені весь вид на сцену, так що все, що там діяло ся, я бачив лише крізь рожеву ґазу того капелюха; всі страховища „Tour de Nesle“ виявляли ся мені в найвеселішійм рожевім світлі. Егеж, є в Парижі таке рожеве світло, що всі траґедії для близького глядача робить веселими, щоб житеві радощі не були йому такими гіркими. Навіть страховища, які чоловік у власному серці приносить до Парижа, тратять там свою трівожливу грізність. Щось дивним робом лагодить болі. В тім парижськїм повітрі рани гоять ся швидше як деінде; є в тім повітрі щось так великодушне, так повне співчутя, так любезне, як у самім народі.

Що мені найліпше подобало ся у того французького народа, так се його чемне поведженє і його аристократичний вигляд. Солодкий ананасовий запах чемности! Як благотворно освіжив він мою хору душу, що в Німеччині наковтала ся так багато тютюнового диму, запаху квасної капусти та грубіяинства. Як Росінієві мелодії, звенїли в моїх вухах чемні фрази перепросин одного Француза, що в день мойого приїзду на вулиці тільки легенько штовхнув мене. Я майже налякав ся такої солодкої чемности, я, що привик був до німецьких хлопських пгтурканців без перепросин. У перших тижнях мого побуту в Парижі я кілька разів навмисне старав ся, щоб мене поштуркули, аби лише радувати ся музикою тих перепросин. Та не лише задля тої чемности, але вже задля самої своєї мови мав французький народ у моїх очах якийсь аристократичний вигляд. Бо як знаєте, у нас на півночі французька мова належить до прикмет вищої шляхти, з французькою мовою в мене від ди-

тинства лучила ся ідея арістократизму. А така париська перекупка говорила краще, як не одна німецька дама з 64 предками.

Задля сеї мови, що падає йому арістократичний вигляд, мав французький народ у моїх очах якусь премилу казкову подобу. Се впливало з иншого спомину моїх дитячих літ. Власне перша книжка, з якої я вчив ся читати по французьки, були байки Ляфонтена; їх наївно розумні вислови вбили ся невідступно в мою пам'ять, і коли я отсе прибув до Парижа і почув скрізь французьку мову, то мені раз у раз причували ся Ляфонтенові байки; все мені здавало ся, що чую добре відомі голоси звірів: отсе говорив лев, а оте мовив вовк, а потім ягня або бузько або голуб; не рідко здавало ся мені також, що чую голос лиса, а в моїх спомінах виринали не раз слова:

He, bon jour, monsieur le corbeau!

*Que vous êtes joli, que vous me semblez beau! *)*

Такі байкові ремінісценції виринали в моїй душі ще далеко частіше, коли я в Парижі попав у ту висшу сферу, що називається „світ“. Сеж був той самий світ, із якого небіщик Ляфонтен запозичував теми для своїх звірячих характерів. Зимовий сезон розпочав ся швидко по моїм приїзді до Парижа. Я брав участь у сальоновім життю, де той світ більш або менше проводить весело свій час. Як найцікавіша річ у тім світі вдарила мене не так рівність витончених звичаїв, що панує в ньому, а радше різноманітність його складових частин. Іноді, коли я придивляв ся в великім сальоні людям, що там дружельно були зібрані, мені

*) Із другої байки Ляфонтена: Крук і лис.

здавало ся, що сиджу в склені повнім раритетів, де реліквії всіх часів накладені в суміші біля себе: грецький Аполлон обік китайської пагоди, мексиканський Вітіліпуттілі обік готичного Ессе Номо, єгипетські божки з песіми головками, святі почвари з дерева, зі слонової кости, з металю і т. д. Тут бачив я старих мускетерів, що колись танцювали з Марією Антуанетою, републиканців лекшої реґули, яких обожано в *Assemblée Nationale*, монпаньрів¹⁾ без милосердя і без плям, колишніх членів Діректорії, що царювали в Люксембурській палаті, високих достойників імперства, перед якими тремтіла вся Європа, всевладних Єзуїтів реставрації, одним словом, самі вибракунані, покалічені божинца з усіх віків, у які тепер уже ніхто не вірить! Їх імена ревуть, коли стрінуть ся одно з одним, але люди стоять собі сумирно і дружно бік о бік, як старинности в згаданих антиквариях на *Quai Voltaire*. В германських краях, де пристрасти менше дисципліновані, таке товариське співжитє так ріжнородних осіб булоб неможливе. Надто у нас на холодній півночі потреба балаканя не так сильна, як у тепліїшій Франції, де найгірші вороги, здибавши ся в сальоні, не можуть довго сидіти обгорнені понурою мовчанкою. При тім у Франції жадоба подобати ся така велика, що всякий з усеї сили стараєть ся подобати ся не лише приятелям, але навіть ворогам. Вічне тут драпованє та ставанє на котурни, і женищини з сил вибивають ся, щоб перевисшити кокетерією мушци; але все такі се мабуть не удаєть ся їм.

Сею увагою не хотів я сказати нічого.

¹⁾ Так звала ся крайня опозиція в революційнім парламенті.

злого, особливо нічого злого про французькі жінки, а вже найменше про Парижанки. Я-ж їх найбільший поклонник, і обожаю їх за їх хиби ще далеко більше, як за їх чесноти. Не знаю нічого влучнішого над ту легенду, що Парижанка родить ся на світ з усіми можливими хибами, але одна ласкава фея милосердить ся над ними і кожній їх хибі додає такого чару, що з неї робить ся нова принада. Ся ласкава фея зоветь ся Грація.

Чи Парижанки гарні? Хто се може знати! Хто може прогледіти всі інтриги туалети, розкусити, чи правдиве те, що зраджує тюль, і чи фальшиве те, на що пишню натякає буфастний шовк? А коли оку пощастить пробити ся крізь шкаралюшу, і чоловік саме готовить ся розслідити ядро, аж воно знову обсновуєть ся новою лушпаїкою, а потім знов новою, і сею ненастанною зміною моди насміхаєть ся над мужеською бистрозорістю. Чи їх лица гарні? І сего тяжко доконати ся. Бо всі риси їх лица в ненастаним русі. Кожда Парижанка має тисячу лиць, сміховитих, дотених, любіиших одно від одного, і доводить усякого до заклопотання, хто би бажав між ними вибрати найкраще або й ще відгадати правдиве. Чи їх очі великі? Або я знаю? Чоловік не розсліджує довго калібер гармати, якої куля відірвала йому голову. А кого й не траплять ті очі, то всеж хоть осліплять його своїм огнем, і він радісний, коли держить себе здалека від їх пострілу. Чи простір між носом і устами у них широкий чи вузкий? Іноді він широкий, коли вона за дере носик, а іноді він вузенький, коли її верхня губа зухвало надуєть ся. Чи їх уста великі, чи малі? Щоб видати вірний осуд, мусів би той, хто судить, і та, котру судять, бути в повнім спокою. Але хто біля Парижанки мо-

же заховати спокій, і котра Парижанка буває коли спокійна? Деякі люди думають, що можуть зовсім докладно придивляти ся метели- коли, коли припилять його шпилькою до па- перу. Се не лише жорстоко, але й глуно. При- пишений, спокійний метелик, сеж уже не ме- телик. Метеликови треба придивляти ся тоді, коли гуляє довкола цвітів... І Парижанку треба оглядати не в її домі, де вона прикрі- плена шпилькою в грудях, але в саліоні, на вечерицях і балах, коли своїми гантованими крильцями з газу і шовку літає попід блис- кучими, кришталевими люстрами радонців. Тоді виявляєть ся в них якесь похання ба- жанє життя, якась жадова солодкого одуру, якась спрага осянїня, що робить їх хороними аж до жаху і додає їм повабу, який одночасно наповняє нашу душу розкішю і дрюю. Ся спрага до уживаня життя, немов би вже в най- близній годині чигала на них смерть, щоб вирвати їх від бурхливого жерела розкоші, не- мов би се жерело в найблизній годині мало висохнути, сей поспіх, сей одур, се божевіле Парижанок, що виявляєть ся особливо на ба- лях, усе нагадує мені людову повість про ті мертві танечницї, яких у нас називають Ві- лами. Се власне молоді дївчата, що померли перед шлюбом, але так сильно заховали в серці незаспокоєну жадову танцю, що пічу встають зі своїх могил, купами збирають ся на вули- цях, і там в опівнічній годині виводять боже- вільні танці. В своїх весільних строях, з він- ками на головах, з блискучими перстєнями на блїдих руках, з жаховитим усміхом, невимов- но-гарні танцюють Віли при місячним світлі, танцюють усе тим швидше і шаленїйше, чим більше почувають, що дозволена їм година

танцю добігає до кінця і вони ось-ось мусять знов лягти в холодну могилу.

Було се на одній вечерниці при *Chaussée d'Antin*, де мені се спостережене дуже глибоко зворушило душу. Се була блискуча вечерниця, і нічого не бракувало із звичайних складників товариської забави: досить світла, щоб освічувало кожного, досить зеркал, щоб кождий міг оглядати себе, досить людий, щоб товпити ся до поту, досить лімонади з ледом, щоб охолодити ся. Почала ся музика. Франца Ліста притягли до фортепяну, він підгорнув волосє в гору понад геніяльне чоло, і сточив одну зі своїх найбільше блискучих битв. Здавало ся, що з клявішів бризкає кров. Коли не помиляю ся, він відіграв один пассаж із „Паллінезії“ Балляніна¹⁾, якого ідеї перекладав на музику — діло дуже красне для тих, що не можуть у оригіналі читати твори того славного письменника. Потім відіграв „Хід на площу страчення“ (*La marche au supplice*) Берліоца, гарну штуку, яку молодий маестро, коли не помиляю ся, скомпонував рано в день свого шлюбу. По всій залі лица покрила блідість, груди хвилювали, дух притаювано підчас навз, а паренті залунали скажені оплески. Жінонство все мов няне, коли Ліст заграє йому щось. З тим безумнійшою радістю кинули ся вони тепер у вир танцю, ті сальтопові Віли, і я ледво здужав снасти ся з того натовцу до бічної кімнати. Тут панове грали в карти, а на широких кріслах спочивали деякі дами придивляючи ся грачам, або бодай роблячи вид, немов то гра дуже цікавила їх. Проходячи поуз одної з тих дам, коли її сукня доторкнула ся до

¹⁾ Пер Сімон Баллянін, родом із Ліону (1776—1847), історик і філософ містично-соціалістичного напрямку.

мого рамени, почув я від руки аж геть у гору до лопатки легеньку дрож, немов від дуже слабого електричного току. Але такий же ток, лише наїсмільнійшого калібру, пробіг усе моє серце, коли я вдивився в лице дами. Чи се вона, чи не вона? Се було те саме лице, формою і соняшною краскою подібне до античної статуї, та воно не мало вже тої мармурової чистоти і гладкості, як колись. Заостреному поглядови виявляли ся на чолі і щоках деякі маленькі скази, може сліди віспи, що зовсім нагадували ті щербини, які бачимо на лицах статуй, що якісь час стояли на дощі. Те саме було її чорне волосє, що гладкими овалями мов воронячі крила покривало виски. Коли її очі зустріли ся з моїми, і власне тим знаним скісним поглядом, якого прудка блискавка завсїгди так загадково влучала в мою душу, то не було вже ніякого сумніву. Се була панна Лявренція.

Пишно простягнувши ся на кріслі, в одній руці китиця цвітів, другою оперта о поручє крісла, сиділа панна Лявренція педалеко ігорного стола, і бачилось, усю свою увагу звернула на ходи карт. Елегантне і гарне було її убранє, а про те зовсім поєдинче, з білого атласу. Окрім бранзолет і перлових шпильок на грудях не мала на собі ніяких строїв. Жмут коронок покривав молоді груди, покривав по пуританському аж до шиї, і тою простотою та ціломудрістю свого одягу творила вона любо зворушливий контраст із декількома старшими дамами, що перісто постровні та поблискуючи діяментами сиділи біля неї і мелянихолійно виставляли на показ голі руїни своєї колишньої пишноти, місце, де колись була Троя. Вона виглядала все ще дуже гарно зі своєю чарівною сердитістю, і щось непоборне потягло мене

до неї, і я нарешті опинився за її кріслом, палаючи жадобою поговорити з нею, але схиляючись до неї, я не міг сказати нічого, крім тихих, немов шепотливих слів, які вийшли з моїх губ, але які були для неї настільки важливі.

Отак стояв я мовчки за нею вже деякий час, коли вона нараз витягла квітку зі свого букета і не озирнувшись, через рамя подала її мені. Дивний був запах тої квітки і обдав мене якимось незвичайним чаром. Я чув, що для мене щезли всі товариські форми, і був немов у сні, де робимо й говоримо багато такого, чому й самі дивуємося, і де наші слова набірають дитячого, нестливого і простого характеру. Спокійно, байдуже, недбало, як звичайно робимо зі старими приятелями, я схилився понад поруче крісла і шепнув молодій дамі до вуха:

— Панно Лявренціє, а деж ваша мама з барабаном?

— Умерла, — відповіла вона тим самим тоном, так само спокійно, байдуже, недбало.

По короткій павзі я знов похилився понад поруче крісла і шепнув молодій дамі до вуха:

— Панно Лявренціє, а деж учений пес?

— Побіг десь, куди очі бачуть, — відповіла вона знов тим самим спокійним, байдужим, недбалим тоном.

І знов по короткій павзі похилився я понад поруче крісла і шепнув молодій дамі до вуха:

— Панно Лявренціє, а деж подівся Тіріліті карлик?

— У велетнів на бульварі du Temple, — відповіла вона. Та ледво сказала ті слова, і знов же тим спокійним, байдужим, недбалим тоном, коли до неї приблизився поважний, старший чоловік високої, воєнної постави, і по-

відомив її, що її повіз заїхав. Звільна підвівши ся з сидження вона вчепила ся за його рамя, і навіть не кинувши одним поглядом на мене опустила разом товариство.

Коли я запитав паню дому, яка весь вечір стояла біля входу головної залі і всім приходящим і відходящим презентувала свій усміх, як називає ся та молода особа, що власне виїшла зі старим паном, вона весело розсміяла ся мені в лице і скрикнула.

— Мій Боже! Хтож може знати всіх тих людей? І його я так само не знаю —

Урвала, бо певно хотіла сказати: „як вас самих“, бо її менеж вона сього вечера бачила перший раз.

— А може, — завважив я, — міг би ваш пац муж дати мені яку відомість? Де міг би я знайти його?

— На польованю в Сен Жермені, — відповіла дама ще дужче сміючись. — Виїхав сьогодня рано, а верне аж завтра вечір... Але чекайте, знаю одного, що багато розмовляв із дамою, про яку розвідуєте. Назви його не знаю, але можете легко допитати ся до нього, звідуйте лише за молодим чоловіком, якому пан Казимір Періє дав конняка, не знаю вже де.

Хоч і як тяжко пізнати чоловіка по тім, що якийсь мільйонер дав йому конняка, то про те я швидко віднайшов того младенця і попросив його деяких відомостей про дивну появу, що так зацікавила мене, і яку я силкував ся описати йому як найдокладніше.

— О, так, — сказав молодий чоловік, — знаю її дуже добре. Говорив із нею на кількох вечерицях.

І він переповів мені купу пустих предметів, на яких крутила ся їх розмова. Головно вбив ся в його память її зір, поважний, коли

він сказав їй якусь чемність. Так само дивувався він не мало, що вона завсїгди відмовляла ся від його запросин протанцювати з ним одну туру, запевняючи його, що не вмів танцювати. Імени її відносни її він не знав. І хоч скільки я розвідувався, ніхто не вмів мені сказати нічого близного. Даремно ганяв я по всіх можливих вечірках, ніде не міг я вже знайти панни Лявренції.

— І се вся історія? — скрикнула Марія, звільна обертаючи ся на другий бік і позиваючи сонливо. — Се вся та прецікава історія? І ви не бачили вже більше ані панни Лявренції, ані мамі з барабаном, ані карлика Тірліті, ані навіть ученого пса?

— Лежіть лише спокійно, — відповів Макенмілліан. — Усіх я бачив, навіть ученого пса. Правда, він був у великій тарапаті, бідна скотина, коли я пострічав ся з ним у Парижі. Се було в Quartier Latin. Я власне переходив біля Сорбони, як з тої брами вискочив пес, а за ним з десять студентів з палицями; до них зараз прилучило ся зо два десятки старих баб, і всі вони верещали одним хором:

— Скажений пес!

Майже людськими очима глядів нещасний звір у смертельній трівозі; здавало ся, що сльози пили з його очей, а коли він сонучи пролетів біля мене і його вохкий зір упав на мене, пізнав я свого старого друга, вченого пса, хвалителя лорда Веллінгтона, що колись наповняв подивом англійську націю. Чи справді він був скажений? Або може в Сорбоні заявив викрабанем та гарчанем свій протест проти хлонячих шарлятанств якогось професора, а сеї захотів позбути ся такого неприхильного слухача тим, що признав його скаженим? Ах, а молодіж не довго міркує, чи хто з ура-

женої професорської зарозумілості, або може з простої зазисті крикнув: „Се-ж якийсь скажений!“ Вона як стій хапаєть ся бити своїми безмісними палицями, таї старі баби в таких разях усе готові заверещати і заглушити голос невинності й розсудку. Мій бідний знайомий мусів улягти, перед моїми очима його вбили як пса, подали на наругу і викинули на гній. Бідний мученик ученості!

Не веселійший був стан карлика, пана Тірліті, коли я віднайшов його на бульварі du Temple. Правда, панна Лявренція сказала мені, що він подав ся туди, але чи то я не думав про се, щоб на правду пошукувати там за ним, чи то суতোка народу не допускала мене туди, досить, що я аж пізно завважив буду, де продакували ся велетні. Війшовши застав я здоровенних завалиддорог, що без діла лежали на ослоні, і швидко зірвали ся з місця і поставали передо мною в своїх велетенських позитурах. На правду вони не були такі великі, як пишали ся на вивішенім перед будою малюнку. Се були два здоровенні бельбаси, одягнені в рожеві трікоти, мали дуже чорні, може фальшиві фаворити, і махали по над головами деревляними, в пугрі порожніми булавами. Коли я запитав у них про карлика, про якого також голосив афіш, відповіли, що вже чотири неділі він не показуєть ся задля щораз більшого нездужання, але я можу бачити його за оплатою подвійної вступної ціни. Як радо платить чоловік подвійну вступну ціну, щоб бачити приятеля! Ах, а сього приятеля я застав на смертній постелі. Ся смертельна постеля була властиво дитяча колиска, і в ній лежав бідний карлик з жовтим, висохлим, старечим лицем. Може чотиролітня мала дівчинка спділа біля нього, колесала піжкою його колиску

і приспівувала при тім нестливо насміхуватим голосом.

— Сии Тірлітіночку, сии!

Коли карлик побачив мене, витріщив як мога широко свої скляні, виблідлі очі; сумовитий усміх промайнув по його білих губах. Здавало ся, що він зараз пізнав мене, подав мені своє висохле ручення і прохарчав ледви чутно:

— Старий друг!

Справді, в оплаканому стані застав я старого хлопчика, що ще в осьмім році життя мав довгу розмову з Людовіком XVII, якого цар Александер годував боббонами, княгиня фон Кіріц садовила собі на колінах, якого обожав пана, а ніколи не любив Наполеон. Ся остатня обставина турбувала нещасливого ще на смертній постелі, чи то, як сказано, в смертній колісці, і він заплакав над трагічною долею великого цїсаря, що ніколи не любив його, та за те в такім сумнім стані скінчив на острові св. Олени, — „так самісінько, як я кінчу тепер!“ додав, — „опущений, не признаний, покинений усіма королями і князями, образ наруги над колининою шпіннотою!“

Хоч я й не міг гаразд зрозуміти, як карлик, що вмирає серед велетнів, міг прирівнювати себе до велетня, що вмирав серед карликів, то всеж таки зворушили мене ті слова бідного Тірліті і особливо його безвідрадиний стан у смертній годині. Я не міг удержати ся, щоб не висловити своє зачудуванє, що панна Лявренція, яка стала тепер великою панею, не дбає про нього. Ледво я назвав се імя, попав карлик у колісці в страшні судороги і прошептав своїми білими губами:

— Невдячна дитино, яку я виховав, яку хотїв зробити своєю дружиною, яку я вчив,

як поводити ся серед великих світа сього, які жести робити, як усміхати ся, як кланяти ся у дворі як репрезентувати... Ти добре використала мою науку, ти тепер велика дама, маєш повіз і льокаїв і багато грошей і багато гордості і анї крихти серця. Позволяєш мені тут умирати, самотно, в нужді, як Наполеон на острові св. Олени! О, Наполеоне, ти ніколи не любив мене!

Далі белькотав ще щось, чого я не міг розуміти. Потім підвів голову, зробив кілька рухів рукою, немов фехтував ся з кимось, трохи чи не зі смертю. Але кої того противника не опреть ся ніхто, анї Наполеон, анї Тірліті. Тут не допоможе ніяке відбиванє. Охлялий, мов переможений, карлик знов опустил голову, глядів на мене довго якимось неказано замогильним зором, заціяв нараз як когут і сконав.

Його смерть засмутила мене тим дужче, що покійник не дав мені ніякої близної відомости про панну М'явренцію. Деж мені тепер віднайти її? Я не був анї закоханий у неї, анї не почував по за сям великої прихильности до неї, а про те якась таємна жадова шигала мене і заставляла шукати за нею скрізь. Коли було війду до якогось сальону і окину оком усе товариство, а не знайду добре знаного мені лица, то зараз трачу весь спокій і щось немов гонить мене геть.

Роздумуючи про те чуте стояв я раз коло півночі при відлюднім вході до Великої Оперн, дожидajući повоза, дуже сквашений, бо власне падав сильний дощ. Але повоза не було, властиво були повози, але чужі, і їх властителі залюбки сідали до них, а довкола мене звільна робило ся дуже пусто.

— В такім разі їдьте зо мною! — промовила нарешті дама, що щільно завельопована

чорною мантилею, також дожидуючи стояла якийсь час біля мене, а тепер як раз пустила ся вїдати до свого повоза. Сей голос шипінув мене в серце, добре менї відомий скісний позирк знов облив мене чаром, і я мов у спї опинив ся біля панни Лявренції в мягкім, теплім повозї. Ми не говорили ані слова з собою, таї годї нам було порозуміти ся, бо повіз торохтів по париських вулицях з громовим гуркотом дуже довго, поки нарентії не спинив ся перед великою брамою.

Слуги в блискучій лїберії світили нам горі сходами і потім здовж цілого ряду покоїв. Покоївка, що з заспанним видом вийшла нам на зустріч, промимрила з многими перепросинами, що затоплено лише в червонім покою. Давши покоївці кивком знак, щоб віддалила ся, Лявренція промовила зо сміхом:

— Припадок завів вас сьогодні далеко...
Лише в моїй спальні затоплено.

В тій спальні, де ми швидко опинили ся самі, палав дуже сутній огонь у каминку, і се було тим благотворнійше, бо покій був величезний і високий. Ся велика спальня, яку радше слід було назвати спальною залею, мала в собі щось дивовижно пустинного. Меблі і декорація, все мало на собі печать того часу, якого блиск тепер так огорошує нас і якого величність тепер видаєть ся нам такою сухою, що його релїквії викликають у нас якийсь песмак або навіть таємничий усміх. Говорю про час цісарства, час золотих орлів, високошумних піряних китиць, грецьких причісок, великої слави, воєнних богослужень, офіційальної безсмертності, яку декретував Moniteur, континентальної кави, яку роблено з цукорії, кепського цукру, який фабриквано з буряків, і князїв та воєвод, яких роблено зовсїм із нічого.

Ми сиділи біля каминка в любій розмові, і вона охаючи розповідала мені, що виїшла замуж за старого бонапартівського вояку, який що вечера на сон грядущий усоложує її описом одної зі своїх битв; перед кількома днями, заки відіхав, описав битву під Еною; але він слабовитий і ледви чи дотягне до московського походу. Я запитав її, чи давно помер її батько, та вона засміяла ся і признала ся, що ніколи не знала свого батька, і що її так звана мама ніколи не була замужем.

— Не була замужем? — скрикнув я. — Аджеж я сам у Лондоні бачив її в грубій жалобі по свіжій смерті мужа.

— О, — відповіла Ляврєнція, — вона носила сю жалобу цілих дванацять літ, щоб збуджувати людське милосерде, а може й на те, аби привабити якого другого жениха; надіяла ся під чорною флягою швидше виплисти до подружньої пристані. Але аж смерть змилувала ся над нею, і вона вмерла на вибух крові. Я ніколи не любила її, бо вона все давала мені більше товчеників як хліба. Я мало не згинула з голоду, як би малий Тірліті іноді не був покрадки віткнув мені шматок хліба. Але карлик уроїв собі, що я мушу стати його жінкою, а коли його надії розбили ся, то й він став у одну лаву з моєю матір'ю — кажу „матір'ю“ — з привички, і обоє мучили мене до смерті. Все виговорювали, що я дармоїдка, що вчений пес тисячу разів більше варт від мене й могого кенського танцю. І вихваляли пса на мій кошт, величали його під небеса, ласкали його, давали йому солодкі пляцки, а мені кидали недоїдки. Пес — казали — се їх найліпша підпора, він веселить публіку, яка ані дрібки не цікавиться мною; пес мусить

годувати мене своєю працею, а я їм ласкавий хліб пса. Проклятий пес!

— О, не кленіть його більше, — перервав я її сердиті слова, — той пес уже згиб, я сам бачив, як його вбито.

— Вбито бестію! Так йому й треба! — скрикнула Лявренція підскачивши, і все її лице запалало пурпуром.

— І карлик також уже небіщик.

— Карлик Тірліті? — скрикнула Лявренція радісно. Але ся радість звільна щезла з її лица, і мягким, майже сумовитим голосом промовила нарешті:

— Бідний Тірліті.

Я не потаїв перед нею, що карлик у годині своєї смерті дуже гірко жалував ся на неї. Тоді вона попала в дуже пристрасне зворушення, і кленучи дух-тіло запевняла мене, що мала намір вивінувати карлика як найкраще, обіщувала йому річну пенсію, аби лише захотів жити тихо та скромно десь на провінції.

— Але він був такий честолюбивий, — додала Лявренція, — і хотів жити в Парижі і навіть тут, у моїм готелю; міркував собі, що в такім разі за моїм посередництвом повідновлює свої колишні зносини з Фобур-Сен-Жерменом, і знов займе давнє, блискуче становище в товаристві. Коли я рішуче відклонила се його жаданє, він велів переказати мені, що я проклята мара, упириця і трупяча дитина.

Лявренція замовкла нараз, стрепенула ся всім тілом і зітхнула нарешті з глибини душі.

— Ах, воліли-б були лишити мене в гробі разом із мамою!

Коли я почав налягати на неї, щоб пояснила мені ті таємничі слова, з її очей рікою

полили ся сльози, і тремтячи та хлипаючи вона признала ся мені, що чорна дама з барабаном, що видавала себе за її матір, сама колись оповідала їй, що чутка, яку передають собі люди про її вроджене, се не проста казка.

— В тім місті, де ми жили, — оповідала Лявренція, — називано мене трупячою дитиною. Старі пряхи цокотали, що я властиво дочка тамошнього графа, який раз-у-раз знущав ся над своєю жінкою, а коли вона вмерла, справив їй дуже величній похорон. Вона була в тяжи вже в крайній порі, і вмерла лише, та коли кілька кладовищних злодіїв, бажачи обрабувати трупа, відчинили її гробницю, то застали графиню зовсім живу і в положі; по породі вона зараз же вмерла, тому злодії спокійно поклали її назад у домовину, а дитину забрали з собою і віддали на виховане своїй укривачці, жінці славного черевомовця. Отсю бідну дитину, що була похоронена ще поки прийшла на світ, називано скрізь трупячою дитиною. Ах, ви не зрозумієте, скільки прикрости зазнала я ще будучи малою дитиною, коли мене прозивано сим іменем! Коли великий черевомовець іще жив і бувало розсердить ся на мене, то все кричав:

— Проклята трупяча дитино! Щоб я був ніколи не видобув тебе з гробу!

А що він був зручний черевомовець, то вмів так змінити свій голос, що виглядало стеменно, немов то він виходив із під землі, і в таких разях він вмовляв у мене, що се голос моєї покійної матери, яка оповідає мені про свою долю. Він мусів добре знати ту страшну долю, бо був давнійше у графа прислужником. І се робило йому жорстоку приємність, коли я, бідна дівчина, аж не знала,

де діти ся з переляку від тих слів, що неначе виходили з під землі. Ті немов підземні слова оповідали страховинні історії, яких звязку я ніколи не розуміла і які я помалу зовсім забула, та які в часи танцю знов живо виринали в моїй душі. Так, у часі танцю виринали в моїй душі дивоглядні спомини, я забувала себе саму, і мені здавало ся, що я зовсім инша особа і мене мучать усі муки та секрети тої особи. Та коли я переставала танцювати, все знов гасло в моїй памяті.

Говорячи се, звільня, мов із запитом, Лявренція стояла передо мною біля коминка, де огонь палав чим раз приємнійше, а я сидів у фотелі, де звук був сидіти її старий муж, коли вечером на сон грядущий оповідав їй про свої битви. Лявренція вдивляла ся в мене своїми великим очима, немов питала в мене поради; вона похитувала головою в такій сумовитій задумі, мене обдало таке благородне, любе співчутє до її долі; вона була така струнка, така молода, така гарна, ота лілея, що виросла з могили, ота дочка смерті, ся мара з лицем ангела і з тілом баядери!... Не знаю, як се стало ся, може під впливом фотелю, на яким я сидів, але мені видало ся нараз, що я старий генерал, що вчора на отьому місці описував битву під Єною і що я мушу кінчити його оповіданє, і я промовив:

— По битві під Єною піддали ся протягом кількох неділей майже всі пруські кріности без добутя меча. Насамперед піддав ся Магдебург; се була найсильніша кріність, що мала триста гармат. Чи се не ганьба?

Але панна Лявренція не дала мені говорити далі. Весь смутний настрій розвіяв ся з її гарного лица, вона зареготала як дитина і скрикнула:

— Так, се ганьба, більше як ганьба! Як би я була кріпость і мала триста гармат, я-б не піддала ся ніколи!

А що панна Лявренція не була кріпость і не мала трьох сот гармат...

При сих словах Максимілян раптово перервав своє оповіданє і по короткій павзі запитав стиха:

— Спите, Маріє?

— Сплю, — відповіла Марія.

— Тим лїпше, — мовив Максимілян з делікатним усміхом. — В такім разі не потребую лякати ся, що зануджу вас, коли троха докладно опишу меблі того покою, де я мав почувати, як се звикли робити нинїшні новелїсти.

— Але не забудьте про ліжко, дорогий друже!

— Ай справді,—підхопив Максимілян,—се було прешпине ліжко. Ногн, як у всіх ліжок із доби цїсарства, складали ся із карїатид і сфінксів, блискотїли богатою позолотою, особливо орлами, що цїлували ся дзьобами мов горлиці — може то такий був символ любови за часів цїсарства. Занавіски перед ліжком були з червоного шовку, а що полумя від коминка просвічувало крізь них дуже сильно, то я з Лявренцією опинив ся в зовсїм огнисто червонім освітленю, і сам собі видав ся мов бог Плутон, що серед пекельної пожежі держить в обіймах сонну Прозерпину.

Вона спала, і я вдивляв ся в тім стані в її любе лице і шукав у його рисах зрозуміння для тої симпатії, що тягла мою душу до неї. Що значить женщина? Який змисл криється під символікою сих гарних форм?

Але чиж се не глупота — хотїти вияснити внутрішній змисл чужої появи, коли тим часом

ми не можемо розв'язати загадки своєї власної душі? Аджеж ми навіть того не знаємо докладно, чи існують чужі явища! Аджеж не раз ми не можемо розрізнити реальности від простого сонного приви́ду. Чи се були витвори моєї фантазії, чи страшна дійсність, що я чув і бачив тої ночі? Пригадую собі лишень, що поки найдикийші думи шибали ся в моїм серці, до мого слуху дійшов дивний шелест. Се була якась безглузда мелодія, дивовижна, тиха. Вона видала ся мені зовсім знайомою, і на-решті я розпізнав тони тріангула і барабана. Сюрчачи та бреччачи ся музика доносила ся неначе з далекого далека, а про те оглянувши ся я побачив осьтут перед собою посеред по-кою добре знале мені видовище. Мусіє Гірліті, карлик, бамкав по тріангулі, пані матка біла в великий барабан, а вчений пес шкрябав по підлозі, неначе знов вишукував деревляні букви. Пес, бачилось, ворухив ся тільки через силу, і його шкіра була забризкана кровю. Пані матка мала все ще на собі чорний, жалібний одяг, та її черево не вистирчало вже так забавно на перед, але навпаки, дуже по-гано звисало в низ, тай лице її не було вже червоне, а бліде. Карлик, усе ще вдягнений у гантований стрій старофранцузького маркіза і з напудрованою перукою, був, бачилось, троха висиний, може тому, що вихуд страшенно. Він знов показував свої фехтункові штучки, і бачилось, повторяв іще свої перехвалки, але говорив так тихо, що я не розумів ані слова, і тільки по руху губ міг іноді зміркувати, що се він піє по когутячому.

Підчас коли ті смішно-страховинні карикатури мов тіниста гра з несамовитою швидкістю миготіли перед моїми очима, почув я, що панна Лявренція віддихає чим раз неспо-

кішнійше. Холодна дроз пробігала по всім її тілі, і мов у нестерпнім болю корчили ся її гарні сугави. Нарешті звинна мов угор вона виховзнула ся з моїх обіймів, опинила ся раптово серед покою, і почала танцювати, причім рівночасно мати на барабані, а карлик на тріангулі розпочали знов свою тиху, приглушену музику. Вона танцювала так само як колись біля моста Ватерльо та по Лондонських перехрестях. Се були ті самі таємничі пантоміми, ті самі вибухи пристрасних скоків, те саме бакхантське закидуване голови, іноді те саме прихилюване до землі. І вона знов обтирала собі руки, немов мила їх, а нарешті кинула, бачило ся, знов свій глибокий, болючий погляд на мене... але лише в рисах її смертельно-блідого лица пізнав я сей зір, не з очей, бо ті були зажмурені. Чим раз тихійше сюрчала музика; нарешті мама з барабаном і карлик, блідніючи помалу і розходячи ся мов імла клубками щезли до разу, але панна Лявренція все ще стояла і танцювала з зажмуреними очима. Сей танець із зажмуреними очима в темнім, тихім покою надавав тій любій дівчині вид якоїсь мари, так що я жахав ся і тремтів увесь і сердечно був рад, коли вона нарешті закінчила свій танок.

Певна річ, вид тої сцени не мав для мене нічого приємного. Але до чого чоловік не привикне? А може навіть ота несамовита вдача сеї жєнщини додавала їй ще особливої принади, домінуючи до могого чутя ще якусь жаховиту ніжність, — досить, що по кількох тижнях я вже зовсім не чудував ся, коли нічу зачинали брєнїти бубен і тріангул, і моя дорога Лявренція раптово вставала і починала з зажмуреними очима танцювати своє сольо. Її муж, старий бопанартист, мав ко-

менду десь в околиці Парижа, і служба не позволяла йому проводити дні в місті. Само собою розумієть ся, ми з ним стали сердечними приятелями, і він плакав ревними сльозами, коли пізнійше на довгий час прощав ся зо мною. Власне поїхав зі своєю жінкою до Сіцилії, і від тоді я обох їх не бачив уже ніколи.

Скінчивши се оповіданє Максиміліян ухпив швидко капелюх і висмикнув ся з покою.

З М І С Т.

	стор.
Передмова	3
Автобіографія Г. Гайне	4
Флорентійські почви	9

てつねに

明治三十四年
三月三日
東京府立第一中学校
校長 佐々木 清

34.179
3

$\Phi \frac{I}{\pi - 340}$

